

Handelshögskolan i Göteborg
Juridiska institutionen

Hedvig Mannergren
Programmet för juris kandidatexamen
Tillämpade Studier, 20 poäng VT 2007
Handledare: Filip Bladini

Plötslig och oförutsedd skada – en sakligt sett förnuftig och rimlig reglering?

1 Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Metod	5
1.4 Disposition	6
2 Rättslig reglering	6
2.1 FAL	6
2.1.1 Skadeförsäkring	6
2.1.2 Olycksfallsförsäkring	7
2.1.3 Avgränsningsproblem med omfattningsvillkor	8
2.2 FRL	8
2.3 AvtL	9
2.4 AVLK	9
3 Försäkringskunskap	9
3.1 Var finns villkoren?	9
3.1.1 Olycksfallsförsäkring	10
3.1.2 Skadeförsäkring	11
3.1.2.1 Kombinerad företagsförsäkring	11
3.1.2.2 Maskinförsäkring	12
3.1.2.3 Allriskförsäkring	13
3.1.2.4 Specialförsäkringar	13
3.1.2.5 Ansvarsförsäkring	14
3.1.3 Slutsatser av villkorsstudien	14
3.2 Försäkringstekniska resonemang	15
3.2.1 Allmänt om försäkringsteknik	15
3.2.1.1 Ekvivalensprincipen	15
3.2.1.2 Riskens betydelse vid utformning av försäkringsprodukten	16
4 Analys	17
4.1 Språklig analys av begreppen	17
4.2 Allmänt om villkorstolkning	18
4.2.1 En allsidig villkorstolkning	20
4.2.1.1 Rättskyddsfallens konsekvenser för villkorstolkning	21
4.2.1.2 Närmare om den allsidiga bedömningen	21
4.3 Tolkningen av begreppen i rättspraxis	23
4.3.1 Hur har begreppet plötslig tolkats i rättspraxis?	24
4.3.1.1 NJA 2006 s 53	24
4.3.1.1.1 Bakgrund	24
4.3.1.1.2 Högsta domstolens bedömning	25
4.3.1.1.3 Skiljaktig mening om skadans plötslighet	26
4.3.1.1.4 Slutsatser av NJA 2006 s 53	27
4.3.1.2 Tolkningen av begreppet plötslig i nämndpraxis	28
4.3.1.3 Har tolkningen av begreppet plötslig ändrats?	28
4.3.2 Hur har begreppet oförutsedd tolkats i rättspraxis?	30
4.3.2.1 Mål T 3829-03	30
4.3.2.1.1 Bakgrund	30
4.3.2.1.2 Högsta domstolens dom	31
4.3.2.1.3 Slutsatser av mål T 3829-03	32
4.3.2.2 Tolkningen av begreppet oförutsedd i nämndpraxis	33
4.3.2.3 Har tolkningen av begreppet oförutsedd ändrats?	34

4.3.3 Slutsatser av rättspraxis.....	35
4.3.3.1 Betydelsen av begreppet plötslig skada.....	35
4.3.3.2 Betydelsen av begreppet oförutsedd skada.....	36
4.3.3.3 Relationen mellan begreppen plötslig och oförutsedd	36
4.4 Uppfattningen inom försäkringsbranschen	37
4.4.1 En personskadereglerares uppfattning	37
4.4.1.1 Bedömningen av olycksfallsskador i försäkringspraxis	37
4.4.1.2 Inställningen till olycksfallsdefinitionen	38
4.4.1.3 Uppfattningen om bedömningen i NJA 2006 s 53.....	39
4.4.2 En skaderegleringskonsults uppfattning om plötslig och oförutsedd skada inom maskinförsäkring	39
4.4.2.1 Bedömningen av maskinskadorna i försäkringspraxis	40
4.4.2.2 Inställningen till definitionen ”plötslig och oförutsedd” skada	41
4.4.2.3 Uppfattningen om mål nummer T 3829-03.....	41
4.4.3 Jämförelse mellan försäkringspraxis vid olycksfalls- och skadeförsäkring.....	42
4.4.4 Skiljer sig bedömningen i rättspraxis och i försäkringsbranschen åt?	43
4.4.4.1 Olycksfallsförsäkring	43
4.4.4.2 Maskinförsäkring	44
5 Slutsatser.....	45
5.1 Begreppens betydelse och tillämpning	45
5.2 Skulle andra begrepp fungera bättre?	45
6 Sammanfattning	47
7 Källförteckning.....	48
7.1 Offentligt tryck	48
7.2 Litteratur.....	48
7.3 Artiklar.....	48
7.4 Rättsfallsregister	49
7.4.1 Nytt Juridiskt arkiv	49
7.4.2 Mål som inte införts i NJA	49
7.4.3 Rättsfall – försäkring och skadestånd	49
7.4.4 Skadeförsäkringens villkorsnämnd.....	49
7.5 Försäkringsvillkor.....	49
7.5.1 Kombinerad företagsförsäkring inkl. maskinförsäkring	49
7.5.2 Allriskförsäkring.....	49
7.5.3 Specialförsäkring	49
7.5.4 Individuell skadeförsäkring	49
7.5.5 Olycksfallsförsäkring	50
7.6 Intervjuer.....	50

1 Inledning

För snart ett år sedan kom en dom från Högsta domstolen som rörde tolkningen av olycksfallsdefinitionen i en olycksfallsförsäkring. Då skadan inte uppfyllde definitionens krav på plötslighet rörde det sig inte om ett olycksfall och försäkringstagaren fick ingen ersättning. Alldeles nyligen kom ytterligare en dom från Högsta domstolen som rörde tolkningen av begreppet oförutsedd i en maskinförsäkring. Inom loppet av ett år har därmed Högsta domstolen meddelat två domar avseende tolkningen av begreppen plötslig och oförutsedd skada, ett område där prejudikat länge lyst med sin frånvaro.

Denna nya rättspraxis ställer begreppen plötslig och oförutsedd på sin spets. Begreppen kan framstå som klara och tydliga vid första anblicken, men vid en närmare betraktelse upptäcker man att det rör sig om relativt svävande begrepp, som inte kan definieras på något entydigt sätt.

Begrepp som plötslig och oförutsedd har lång tradition i försäkringsvillkor, men fortfarande tycks det råda viss tvekan om vad de egentligen innebär. Det är det faktum att begreppen har förekommit i försäkringsvillkor under mycket lång tid som gör tolkningen i rättspraxis intressant. Normalt sett brukar en för försäkringsbolagen ofördelaktig tolkning leda till att det omtvistade begreppet utmönstras ur försäkringsvillkoren och ersätts med ett annat. Begreppen plötslig och oförutsedd kommer dock troligtvis inte att överges utan vidare och försäkringsbolagen påverkas därför i stor utsträckning av hur begreppen tolkas i rättspraxis.

Jag vill med denna uppsats försöka skingra några av de många frågetecken som omger försäkringsbegreppen plötslig och oförutsedd genom att undersöka vad de egentligen betyder i dagsläget.

Jag vill tacka Lars-Åke Jacobsson och Rolf Insulander för att de tagit sig tid att träffa mig för intervjuer och delat med sig av sina erfarenheter inom den praktiska skaderegleringen. Jag vill också tacka Michael Berglin och Jan Nimstedt för att de har hjälpt mig med att få kontakt med ovanstående personer. Slutligen vill jag framföra ett stort tack till min handledare Filip Bladini för värdefulla synpunkter och kommentarer.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utreda vilken innebörd begreppen ”plötslig” och ”oförutsedd” har då de förekommer i försäkringsvillkor. Vidare syftar uppsatsen till att klarlägga om användningen av dessa begrepp är önskvärd, och om försäkringsbolag, försäkringstagare och domstolar har samma uppfattning om deras innebörd. Slutligen vill jag också undersöka om det finns alternativa sätt att reglera försäkringsvillkor på som fungerar bättre eller om dagens begrepp framstår som den bästa lösningen.

De frågeställningar jag arbetat utefter är följande:

- I vilka försäkringsvillkor finns begreppen plötslig och oförutsedd?
- Hur vanliga är begreppen plötslig och oförutsedd?
- Vilken rättslig reglering finns på området?

- Vad betyder begreppen plötslig och oförutsedd?
- Hur har begreppen plötslig och oförutsedd tolkats i rättspraxis?
- Har begreppen olika betydelse i olika typer av försäkringar?
- Har tolkningen i praxis förändrats och i så fall varför?
- Varför använder sig försäkringsbolag av begreppen plötslig och oförutsedd?
- Vilken uppfattning har företrädare för försäkringsbranschen om begreppen?
- Vilka för- och nackdelar har begreppen?
- Skulle andra begrepp fungera bättre?

1.2 Avgränsningar

Då tolkning av försäkringsvillkor är ett mycket brett ämne har jag valt att avgränsa mig på så sätt att jag enbart behandlar hur begreppen ”plötslig” och ”oförutsedd” skall tolkas. Den kontext som begreppen förekommer i kommer självklart att analyseras, men begreppen plötslig och oförutsedd utgör den röda tråd utefter vilken framställningen löper. Jag har vidare avgränsat mig på så sätt att jag enbart analyserar begreppens betydelse och förekomst inom det försäkringsrättsliga området. Någon mer ingående jämförelse med begreppens eventuella innebörd inom andra rättsområden sker därför inte.

I och med att den senaste rättspraxis som kommit från Högsta domstolen avser olycksfallsförsäkring och maskinförsäkring kommer tyngdpunkten av analysen att ligga på dessa försäkringstyper. Begreppens förekomst i andra försäkringstyper kommer dock att undersökas och det sker också en mer allmän diskussion om begreppens betydelse inom bl.a. egendomsförsäkring och annan allriskförsäkring än maskinförsäkring, men dessa försäkringstyper analyseras inte mer ingående.

1.3 Metod

Jag har använt mig av sedvanlig juridisk metod då det gäller analysen av lagtext, rättspraxis och juridisk doktrin. Vidare har jag studerat ett antal försäkringsvillkor och jämfört dessa med varandra för att få en uppfattning om i vilka försäkringstyper begreppen plötslig och oförutsedd finns upptagna samt hur vanligt förekommande begreppen är på försäkringsmarknaden.

Då det gäller den del av uppsatsen som bygger på eget inhämtat muntligt material har jag träffat personer som är verksamma inom försäkringsbranschen för att diskutera vilken uppfattning de har om begreppens innebörd. Dessa möten har gått till på följande sätt. Jag har några dagar innan det inbokade mötet skickat ett antal allmänt formulerade frågor rubricerade ”Diskussionsunderlag” till personen ifråga, så att denne har kunnat förbereda sig inför diskussionen. Vid mötet har vi sedan utefter detta underlag diskuterat hur den praktiska skaderegleringen går till utifrån intervjupersonens erfarenheter. Tyngdpunkten har legat på vad begreppen anses omfatta inom försäkringsbranschen, om det praktiska arbetet med begreppen är problematiskt samt huruvida personen uppfattar att tolkning av begreppen i domstolspraxis stämmer överens med uppfattningen inom försäkringsbranschen.

1.4 Disposition

I kapitel 2 behandlas de rättsregler som är aktuella för tolkning av försäkringsvillkor. I kapitel 3 redovisas i vilken utsträckning begreppen förekommer på försäkringsmarknaden och exempel på vanliga formuleringar presenteras. Även allmänna försäkringstekniska principer behandlas i detta kapitel. I kapitel 4, vilket utgör huvuddelen av uppsatsen, följer sedan en analys av rätts- och branschpraxis på området samt en jämförelse mellan hur domstolarna och försäkringsbolag tolkar och tillämpar de aktuella begreppen. I kapitel 5 redogör jag för mina slutsatser och i kapitel 6 presenteras en kort sammanfattning av uppsatsen.

2 Rättslig reglering

I detta avsnitt presenteras de lagregler som är av störst betydelse då det gäller tolkning av försäkringsvillkor. Precis som inom många andra rättsområden är avtalstolkningen i princip oreglerad och lagreglernas betydelse för avtalstolkningen är därmed begränsad. I stället får praxis och allmänna avtalsrättsliga principer användas vid tolkning av försäkringsavtal.¹ Det är ändå viktigt att känna till lagreglerna på området, eftersom de utgör begreppens rättsliga kontext.

2.1 FAL

Den främsta rättsliga regleringen av försäkringsavtal är Försäkringsavtalslagen (2005:104), även kallad FAL. FAL är tillämplig på alla typer av försäkringsavtal och är ett mycket detaljerat regelverk. Det saknas dock i stort sett regler om villkorstolkning i lagen och detta gäller för alla typer av försäkringar. Lagen ställer heller inte upp några krav på vad ett försäkringsavtal skall innehålla, utan försäkringsbolagen har stor frihet då det gäller att utformningen av försäkringsvillkor. Tanken är att den långtgående informationsplikt som åläggs försäkringsbolagen samt konkurrensen på försäkringsmarknaden skall garantera att utformningen av försäkringsavtal sker på ett för försäkringstagarna bästa sätt.²

2.1.1 Skadeförsäkring

Skadeförsäkring som avser viss typ av egendom, som t.ex. byggnad eller maskinerier benämns ofta sakförsäkring, men denna terminologi förekommer inte i lagen.³ Jag ansluter mig därför till lagens terminologi och använder mig av begreppet skadeförsäkring då jag behandlar försäkringar av denna typ. Skadeförsäkring definieras i FAL 1:1 § som ”individuell försäkring mot ekonomisk förlust genom sakskada, ersättningsskyldighet eller ren förmögenhetsskada i övrigt (skadeförsäkring) som tecknas hos ett försäkringsbolag”. Därmed faller inte bara egendomsförsäkring, utan även t.ex. ansvarsförsäkring, in under begreppet.

¹ Bengtsson, Försäkringsrätt, s 49.

² Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s 37.

³ Bengtsson, Försäkringsrätt, s. 14.

Genom skadeförsäkring är det bara möjligt att försäkra en faktisk förlust, d.v.s. en person som inte lider någon ekonomisk förlust av en skada kan inte få ersättning genom skadeförsäkring.⁴

Skadeförsäkring kan tecknas av både företag och privatpersoner. Skadeförsäkring som tecknas av konsumenter ingår främst i hem- och villaförsäkringar samt tilläggsförsäkringar till dessa och kallas individuell skadeförsäkring i FAL. Då det gäller skadeförsäkring för företag finns det en uppsjö av olika försäkringstyper i och med att olika företag har olika skyddsbehov beroende på i vilken bransch de är verksamma och hur pass stora företagen är. Skadeförsäkring för företag finns exempelvis i de kombinerade företagsförsäkringarna och tilläggsförsäkringar till dessa och även i specialförsäkringar för vissa objekt. Skadeförsäkring för företag går i FAL under benämningen företagsförsäkring.

Begreppen plötslig och oförutsedd förkommer ofta i skadeförsäkring och då främst i klausuler som begränsar försäkringsbolagets ansvar. Denna typ av villkor kallas i FAL för omfattningsvillkor, eftersom de bestämmer försäkringsskyddets räckvidd.

Begränsningar av försäkringsbolagets ansvar vid skadeförsäkring som tecknas av konsumenter behandlas i 4 kapitlet FAL. Det är som huvudregel tillåtet med omfattningsvillkor, men det finns undantag. Omfattningsvillkor som i själva verket innebär ett kringgående av de tvingande skyddsreglerna i 4 kapitlet FAL är enligt 4:11 § otillåtna. Ett exempel på en omfattningsvillkor som träffas av paragrafen är när skada orsakad av försäkringstagarens vårdslöshet är undantagen från försäkringsbolagets ansvar. Typiskt sett handlar det om villkor som tar sikte på den försäkrades handlande. I denna typ av situationer skall nedsättningsreglerna i kapitlet tillämpas trots att villkoret är utformat som en omfattningsbegränsning och försäkringsersättningen kan därmed reduceras, men den faller inte bort automatiskt.

Begränsningar av försäkringsbolagets ansvar vid skadeförsäkring som tecknas av företag behandlas i 8 kapitlet FAL. Enligt 8:16 § skall vad som sägs i 4:11 § tillämpas även då det gäller ansvarsbegränsningar enligt 8: 9-12 § §. Detta leder till att 8: 9-12 § § skall tillämpas även om ett omfattningsvillkor strider mot dem. 8:16 § 2 st. borde ha sin främsta betydelse vid brott mot den tvingande regeln om säkerhetsföreskrift i 8:12 §, men i övrigt får det faktum att 4:11 § äger motsvarande tillämpning vid företagsförsäkring inte särskilt stor betydelse eftersom 8:11 § är betydligt strängare mot försäkringstagaren än vad 4:5 § är, då försäkringsbolaget är helt fritt från ansvar vid uppsåtligt eller grovt vårdslöst framkallande av försäkringsfallet. 8:11 § är dessutom dispositiv, vilket gör det möjligt att föreskriva att ersättning helt skall falla bort även vid vårdslöshet som inte är grov.⁵

2.1.2 Olycksfallsförsäkring

Olycksfallsförsäkring faller in under begreppet personförsäkring och förekommer i flera olika typer av försäkringslösningar. Individuell personförsäkring behandlas i 10-16 kapitlet FAL,

⁴ Bengtson, Försäkringsrätt, s 80 f.

⁵ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s 348 f.

gruppersonförsäkring behandlas i 19 kapitlet och kollektivavtalsgrundad personförsäkring i 20 kapitlet.

12:12 § behandlar vissa fall av omfattningsvillkor och denna regel är identisk med den i 4:11 § avseende individuell skadeförsäkring. 12:12 § är tillämplig på alla av de tre nämnda typerna av personförsäkring. Tanken är även här att hindra ett kringgående av tvingande skyddsregler. Om omfattningsvillkoret beror av om försäkringstagaren försummat sin upplysningsplikt eller uppsåtligt eller av grov vårdslöshet medverkat till försäkringsfallet så skall därför de tvingande nedsättningsreglerna i 12 kapitlet tillämpas trots att villkoret är formulerat som en ansvarsbegränsning.

2.1.3 Avgränsningsproblem med omfattningsvillkor

De bestämmelser som finns om omfattningsvillkor har som nämndes ovan tillkommit för att hindra ett kringgående av tvingande lagregler. I och med den produktfrihet som tillkommer försäkringsbolagen har dessa stor frihet att begränsa försäkringens omfattning. Det kan i flera fall vara svårt att komma underfund med om ett villkor utgör en omfattningsbegränsning eller en biförpliktelse.⁶ Hur villkoret är formulerat får naturligtvis betydelse, men även andra omständigheter kan få betydelse vid tolkningen. Den nya lagstiftningen kan sägas ge uttryck för att ordalydelsen inte skall vara ensamt avgörande, men det kvarstår troligtvis fortfarande gränsdragningsproblem vid tolkningen av omfattningsvillkor. Begrepp som plötslig och oförutsedd är med all sannolikhet tillåtna begrepp att använda sig av vid omfattningsbegränsningar.⁷ Ansvarsbegränsningar som tar sikte på hur den försäkrade egendomen skall förvaras är däremot exempel på sådana villkor som kan träffas av de nya reglerna och leda till att nedsättningsreglerna skall tillämpas istället.⁸

2.2 FRL

Försäkringsrörelselagen (1982:713), FRL, har mycket begränsad betydelse då det rör tolkning av försäkringsvillkor. Lagen riktar sig främst till försäkringsbolagen och syftar till att säkerställa att försäkringsbolagen har en viss ekonomisk stabilitet, något som brukar kallas soliditetsprincipen.⁹ Tillsynen av att försäkringsbolagen lever upp till lagens krav sköts av Finansinspektionen. Lagen rör också till viss del försäkringsteknik, men tanken är att konkurrensen mellan olika försäkringsbolag skall garantera att försäkringsvillkor utformas på ett för försäkringstagarna bästa sätt och det finns inte längre några direkta regler som rör hur försäkringsvillkoren mer konkret skall utformas i och med att den tidigare skälighetsprincipen nu har avskaffats.

⁶ Bengtsson, NFT 3/2005 s. 308.

⁷ Bengtsson, NFT 3/2005 s. 309.

⁸ Prop. 2003/04:150 s 427.

⁹ Bengtsson, Försäkringsrätt s. 20.

2.3 AvtL

Ett försäkringsavtal är ett avtal mellan försäkringsgivaren och försäkringstagaren och därmed är lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, AvtL, tillämplig. Den regel i AvtL som är av störst intresse i detta sammanhang är jämningsregeln i 36 §. Enligt denna regel är det möjligt att jämka oskäligen avtalsvillkor. Paragrafen kan få betydelse både då det gäller personförsäkring och skadeförsäkring och både då försäkringstagaren är en konsument eller en näringsidkare.

2.4 AVLK

Som framgår av namnet gäller lagen (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden, AVLK, enbart avtal som tecknats av konsumenter. Om ett villkor i avtalet framstår som oskäligt kan Marknadsdomstolen enligt 3 § förbjuda näringsidkaren att fortsätta använda sig av detta. Vid bedömningen av om villkoret är oskäligt skall hänsyn tas till priset och övriga omständigheter. Typiskt sett anses en avvikelse från dispositiv rätt till konsumentens nackdel innebära att avtalet är oskäligt.¹⁰

Den så kallade oklarhetsregeln, vilken behandlas mer ingående nedan i samband med tolkningsprinciper, finns lagfäst i 10 § AVLK. Enligt denna skall ett avtalsvillkor som är oklart och inte varit föremål för individuell förhandling mellan parterna tolkas till konsumentens förmån. Då försäkringsavtal ofta har karaktären av standardavtal åberopas ofta oklarhetsregeln vid tvister om ett villkors innebörd.

3 Försäkringskunskap

3.1 Var finns villkoren?

Begreppen plötslig och oförutsedd är mycket utbredda och förekommer i ett stort antal av de försäkringsvillkor som finns på marknaden. Jag kommer i detta avsnitt att ge exempel på olika klausuler som är vanligt förekommande och ange vilka försäkringstyper som är dominerande när det gäller förekomsten av begreppen ifråga.

Jag har gått igenom försäkringsvillkor för olycksfallsförsäkring och skadeförsäkring. Då det gäller skadeförsäkring har jag undersökt egendomsskyddet i den kombinerade företagsförsäkringen, maskinförsäkring, ansvarsförsäkring samt hem- och villaförsäkring. Även specialförsäkringar för vissa objekt har undersökts, till exempel cisternförsäkring.

De villkor jag undersökt är utarbetade av Länsförsäkringar, If skadeförsäkring, Folksam och Trygg Hansa. Trygg-Hansa har ingen kombinerad företagsförsäkring, utan erbjuder mer anpassade företagsförsäkringar för olika verksamhetsgrenar, så därför har inte detta bolags villkor undersöks mer ingående då det gäller skadeförsäkring för företag. Av Trygg-Hansas

¹⁰ Prop. 1994/95:17 s. 62 f.

produktblad¹¹ avseende försäkring för företag framgår dock att begreppet oförutsedd används vid egendomsförsäkring, maskinförsäkring och ansvarsförsäkring för företag.

Jag är medveten om att det finns ytterligare försäkringsbolag och försäkringsvillkor att undersöka. Eftersom de fyra bolagen är stora aktörer på marknaden och jag enbart är ute efter att kunna uppskatta hur vanligt förekommande villkoren är och inte gör anspråk på att åstadkomma några exakta siffror, anser jag att detta faktaunderlag är fullt tillräckligt.

3.1.1 Olycksfallsförsäkring

Alla försäkringsbolag som studerats använder sig av en definition av begreppet olycksfall som innehåller ordet plötslig. Definitionen av olycksfall är i princip densamma i individuell olycksfallsförsäkring, grupppersonförsäkring och kollektivavtalsgrundad personförsäkring. Olycksfallsförsäkring i olika former kan tecknas både av företag för dess anställda och av privatpersoner och har stor spridning på försäkringsmarknaden. Hur villkoren tolkas är därmed av intresse för både företag och privatpersoner.

En vanlig klausul är:

”D Begreppsförklaring

D.1 Olycksfallsskada

Med olycksfallsskada menas kroppsskada som drabbar den försäkrade ofrivilligt genom plötslig yttre händelse. Olycksfallsskadan ska ha krävt läkarbehandling. Total hälseneruptur, vridvåld mot knä samt smitta på grund av fästingbett ersätts som olycksfallsskada.

Med olycksfallsskada jämställs skada på grund av förfrysning, värmeslag eller solsting. Sådan kroppsskada anses ha inträffat den dag den visar sig.

Med olycksfallsskada avses inte:

1 Kroppsskada till följd av överansträngning, ensidig rörelse, förslitningsskada eller åldersförändringar. Kroppsskada som vanligtvis inte betraktas som olycksfallsskada är exempelvis ryggskott, diskbråck och muskelbristning. Som olycksfallsskada ersätts inte skada som uppkommit genom vridvåld om inte vridvåldet är orsakat genom en direkt yttre händelse (avser inte vridvåld mot knä).

2 Skada som uppkommit på grund av smitta genom bakterie, virus eller annat smittämne (avser inte smitta på grund av fästingbett).

3 Skada som uppkommit genom användning av medicinska preparat eller genom ingrepp, behandling eller undersökning som inte orsakats av olycksfallsskada som omfattas av denna försäkring.

4 Sådant tillstånd som även om det konstaterats efter en olycksfallsskada enligt medicinsk erfarenhet inte kan anses bero på olycksfallsskadan utan på sjukdom, åldersförändringar, lyte eller sjukliga förändringar.

¹¹ Finns att ladda ner på www.trygg-hansa.se.

5 Skada som kan anses ha ett direkt orsakssamband med att den försäkrade använt alkohol, sömnmedel, narkotiska medel eller missbrukat läkemedel.

Vid sådana omständigheter som ovan angivits föreligger därför inte rätt till ersättning från försäkringen.”¹²

Det är fyra begrepp som alltid finns med i definitionen av olycksfallsskada; kroppsskada, ofrivilligt, plötsligt och yttre händelse. I vissa försäkringar finns även ordet oförutsett med i olycksfallsdefinitionen.¹³

3.1.2 Skadeförsäkring

Som nämndes ovan omfattas flera olika försäkringstyper av begreppet skadeförsäkring. Hemförsäkringen utgör ett exempel på individuell skadeförsäkring och kombinerad företagsförsäkring är, precis som framgår av namnet en skadeförsäkring som tecknas av företag. Vissa försäkringstyper kan tecknas av båda grupperna, som t.ex. diverse allriskförsäkringar.

3.1.2.1 Kombinerad företagsförsäkring

De kombinerade företagsförsäkringarna som finns på marknaden tecknas i huvudsak av stora eller medelstora företag. Mycket stora företag väljer i stor utsträckning att skräddarsy sina försäkringar så att de passar den egna verksamhetens krav på bästa sätt och då framstår inte alltid den typ av paketslösning som de kombinerade företagsförsäkringarna innebär som tillräckligt bra.¹⁴ De kombinerade företagsförsäkringarna har dock en mycket stor spridning på försäkringsmarknaden och framstår som en fullgod produkt för många företag. Företaget behöver då inte teckna separata försäkringar för alla olika komponenter i verksamheten, utan åtskilliga försäkringsobjekt som normalt ingår i företagsverksamhet inryms under paketförsäkringen. Finns ett ytterligare skyddsbehov mot vissa risker kan tilläggsförsäkringar tecknas.

Den kombinerade företagsförsäkringen omfattar i de flesta fall egendomsförsäkring, avbrottsförsäkring samt ansvarsförsäkring. De objekttyper som ingår i egendomsförsäkringen är Byggnad, Maskinerier, Varor, Ritningar, arkivalier samt datamedia, Pengar och värdehandlingar, Kunders egendom och Arbetstagares egendom.¹⁵ I egendomsskyddet i den kombinerade företagsförsäkringen ligger normalt sett brand-, vatten-, inbrotts-, rån-, glas- och transportförsäkring och skador som uppstår på försäkrad egendom genom händelser som omfattas av dessa försäkringar ersätts därför. I alla de undersökta kombinerade företagsförsäkringarna förekommer antingen begreppet oförutsedd eller oberäknat. Begreppen finns framförallt i de ingående vattenförsäkringarna och brandförsäkringarna.

¹² Citat från Länsförsäkringars Individuell Olycksfallsförsäkring O 610:9 Villkor 2006-01-01

¹³ Se exempelvis Folksam's villkor 1390 Personskadeförsäkring s.24

¹⁴ Lagerström – Roos, s 41

¹⁵ Lagerström – Roos, s 43.

Ett exempel på en vanlig klausul är:

”12. Vattenförsäkring - Vad försäkringen gäller för

12.1 Försäkringen gäller för skada genom oförutsedd utströmning av

- vatten - dock inte vattenånga - från ledningssystem med därtill anslutna anordningar, vattensäng eller akvarium
- vattenånga, olja eller annan vätska från ledningssystem för lokaluppvärmning med därtill anslutna anordningar
- vatten från inomhus beläget utrymme som har golvbrunn och som för sin funktion försetts med isolering avsedd att förhindra utströmning
- vätska eller kylmedel från kyl- eller frysanläggning vid strömavbrott eller fel på anläggningen. Utan tilläggsavtal gäller dock inte försäkringen för skada på livsmedel i sådan anläggning.”¹⁶

I brandförsäkringen finns en klausul som avser vissa typer av bränder som uppkommit genom elfenomen där begreppen plötslig och oförutsedd förekommer tillsammans:

”10.2.4 Åskslag, elfenomen. Försäkringen gäller för skada genom åskslag eller annat plötsligt och oförutsett elfenomen, till exempel kortslutning, överslag eller överspänning.”¹⁷

I och med att bränder ofta kan få kännbara konsekvenser är brandförsäkringen ett mycket viktigt moment såväl i den kombinerade företagsförsäkringen och i andra paketförsäkringar som vid separat brandförsäkring. De skador som uppstår vid brand har traditionellt sett ansetts vara de mest omfattande och därför finns det regler om brandförsäkring i FAL.¹⁸ Dessa regler säger dock inget om hur begreppen plötslig och oförutsedd skall tolkas.

3.1.2.2 Maskinförsäkring

Maskinförsäkring ingår inte automatiskt i de kombinerade företagsförsäkringarna, utan det krävs att denna försäkring tecknas som en tilläggförsäkring. Maskinförsäkring är en sorts allriskförsäkring som är av stort intresse för många företag. Egendomsförsäkringen som ingår i den kombinerade företagsförsäkringen täcker i och för sig skador på maskinerier, men dessa måste ha yttre orsaker som t.ex. brand och vattenutströmningar. Maskinförsäkringen däremot täcker skador som beror på inre orsaker i maskinen i fråga, exempelvis om en maskin havererar för att en beståndsdel hastigt går sönder.

Maskinförsäkringar är uppbyggda på ett annat sätt än egendomsförsäkringarna. Om egendomsförsäkringar kan sägas beskriva försäkringens omfattning positivt genom att uppge vilka skadehändelser som ersätts, så beskrivs maskinförsäkringens negativt genom att försäkringsvillkoren i allmänhet har en allmänt hållen inledande klausul och sedan räknar upp undantagna skadehändelser som inte omfattas av försäkringsskyddet.¹⁹

¹⁶ Citat från Länsförsäkringars Kombinerad företagsförsäkring, V 065:9(10)

¹⁷ Citat från Folksam's Kombinerad företagsförsäkring, C310:3, Grundvillkor 1 januari 2006.

¹⁸ Lagerström – Roos, s. 50.

¹⁹ Lagerström – Roos, s. 98.

De maskinförsäkringar som undersökts är mycket likartade. Ett exempel på en klausul är:

”18. Maskinförsäkring - Vad försäkringen gäller för

18.2 Maskinförsäkring - Maskinerier - Försäkrad egendom

*Försäkringen gäller för **plötslig** och **oförutsedd** skada på maskinerier*.*

18.3 Undantag...(utelämat här)..

18.3.3 Försäkringen gäller inte för skada

- som är av sådan art att den inte påverkar egendomens användbarhet eller som kan avhjälpas genom normal service eller justering
- som består i stöld
- som består i förslitning, förbrukning, korrosion (t ex rost eller frätning), beläggning eller avsättning.”²⁰

Begreppet maskinerier omfattar betydligt mer i försäkringsvillkor än vad ordet ”maskiner” gör i vanligt språkbruk och i många försäkringsvillkor faller, förutom tillverkningsmaskiner, även ledningar, bränsle, smörjmedel, butiksutrustning och inventarier in under begreppet. Om maskinförsäkring tecknas skyddar den därför ofta stora delar av företagets egendom och den försäkrade egendomen kan många gånger uppgå till betydande värden.

3.1.2.3 Allriskförsäkring

Allriskförsäkringar finns i många varianter bl.a. anpassade efter olika typer av företagsverksamhet. Exempelvis finns allriskförsäkringar för byggnad, varor, byggnads-, anläggnings-, installations- och montagearbete, speciella varor mm. Det finns även allriskförsäkringar som kan tecknas av konsumenter. Allriskförsäkringar ger, ett vidsträcktare skydd än vad den vanliga egendomsförsäkringen gör och är därför av intresse för många företag och konsumenter som vill ha ett starkare skydd då en skada inträffar. Den vanliga egendomsförsäkringen täcker som ovan nämnts endast de i villkoren uppräknade skadehändelserna. En allriskförsäkring täcker dock, precis som maskinförsäkringen, plötsliga och oförutsedda skador med undantag för vissa skadehändelser. En vanlig försäkringstyp är allriskförsäkring för byggnad. Både privatpersoner och företag kan ha intresse av att allriskförsäkra den egna byggnaden, och hur dessa begrepp tolkas i denna typ av försäkringar får därför konsekvenser för både privatpersoner och företag.

En vanlig klausul i en allriskförsäkring är:

”19.2 Allrisk Byggnad

*Försäkringen gäller för **plötslig** och **oförutsedd** fysisk skada på försäkrad byggnad.”²¹*

3.1.2.4 Specialförsäkringar

Här skall enbart nämnas ett exempel på specialförsäkring där begreppen plötslig och oförutsedd återfinns. Specialförsäkringar för vissa objekt tecknas i första hand av företag som

²⁰ Citat från Länsförsäkringars Kombinerad företagsförsäkring, V 065:9(10).

²¹ Länsförsäkringar, Allriskförsäkring för byggnad, V 561:3, s. 1

bedriver en verksamhet där risken för dessa skadehändelser på dessa objekt är större än i andra verksamheter.

Här följer ett exempel ur en allriskförsäkring för cisterner:

” **24. Cisternförsäkring.**

24.1 Vad försäkringen gäller för och försäkrad egendom

*Försäkringen gäller för **plötslig** och **oförutsedd** fysisk skada på cistern inom fastigheten samt för skada genom **plötslig** och **oförutsedd** förlust, förstörelse eller förorening av den vätska som rinner ut från eller finns i cisternen.* ”²²

3.1.2.5 Ansvarsförsäkring

Ansvarsförsäkring ingår alltid i de kombinerade företagsförsäkringarna och ger ett skydd för försäkringstagaren ifall denne skulle drabbas av skadeståndsskyldighet. Många typer av skadeståndsanspråk ersätts genom ansvarsförsäkringen, men den har vissa undantag. Ett sådant undantag är att försäkringen inte täcker skadeståndsanspråk som framställs mot försäkringstagaren på grund av vissa miljöskador, t.ex. vattenföroreningar. Från detta undantag finns sedan i sin tur ett undantag, d.v.s. vissa miljöskador ersätts. Det är detta undantag från undantaget som är av intresse här, eftersom begreppen plötslig och oförutsedd återfinns där.

Klausulen ser ofta ut på följande sätt:

” **6.14 Miljöskador**

Försäkringen gäller inte för skada till följd av ... (utelämnat här)..

*- att fel – dock ej fel i planering eller konstruktion eller val av arbetsmetod – tillfälligt begås vid användning av eller arbete på byggnad, anläggning eller anordning och skada därigenom uppkommer **plötsligt** och **oförutsett***

*- att fel **plötsligt** och **oförutsett** uppkommit på byggnad, anläggning eller anordning.*”²³

3.1.3 Slutsatser av villkorsstudien

Ovan gjorda villkorsstudie visar att begreppen plötslig och oförutsedd är fortfarande är mycket utbredda och att de återfinns i flera av de villkor som finns på försäkringsmarknaden. Kanske har till och med användningen av begreppen ökat. Begreppen förekommer i stor utsträckning i skadeförsäkring, men även genomgående i olycksfallsförsäkringar och i ansvarsförsäkringar. Både företag och privatpersoner berörs av tolkningen av begreppen och kostnaderna för skador kan uppgå till betydande belopp, särskilt vid företagsförsäkring. Jag anser därför att det är mycket viktigt att denna typ av begrepp är klara och tydliga på så sätt att både försäkringsbolag och försäkringstagare har klart för sig vad som faller in under begreppen och inte.

²² Citat från Länsförsäkringars Cistern- och oljeskadeförsäkring V 834:3.

²³ Citat från If Kombinerad företagsförsäkring, Allmänna försäkringsvillkor K708:12 1 jan. 2006, s 38.

3.2 Försäkringstekniska resonemang

I denna del presenteras allmänna försäkringstekniska utgångspunkter för utformning av försäkringsvillkor. Tanken är att på ett övergripande sätt belysa vilka skäl som påverkar försäkringsbolagets sätt att utforma försäkringsprodukten och diskutera varför det kan vara fördelaktigt att använda sig av vaga begrepp som plötslig och oförutsedd i försäkringsvillkor.

3.2.1 Allmänt om försäkringsteknik

Försäkringsteknik är ett omfattande begrepp som omfattar både matematiska beräkningssätt angående risken för försäkringsfall och andra mer generella överväganden och åtgärder från försäkringsbolagen vilka påverkar premiesättningen och utformningen av försäkringsvillkor.²⁴ Jag kommer inte att analysera de matematiska kalkyler som utarbetas av försäkringsbolagen, utan inriktar mig på mer generella antaganden.

Försäkringspremien och dess storlek spelar en central roll vid de försäkringstekniska överväganden som ligger till grund för försäkringsvillkorens utformning. I och med att försäkringsbolagen vid försäkring kan sägas ha övertagit den kostnadsrisk som uppstår vid inträffad skada är det av synnerlig vikt för dessa att utarbeta en premiesättning som står i överensstämmelse med denna risk.

3.2.1.1 Ekvivalensprincipen

Inom försäkringsrätten anses den s.k. ekvivalensprincipen vara en viktig grundsats. Denna innebär att det skall råda jämvikt mellan försäkringsbolagets ansvar och den premie som skall betalas. Ekvivalensprincipen är nära sammankopplad med tanken om riskgemenskap mellan försäkringstagare. Alla som ingår i denna riskgemenskap skall betala i förhållande till den försäkrade risken. I och med att dessa principer förespråkar en likhet vid premiesättningen och en jämvikt mellan prestationerna stämmer de mindre väl överens med en fördelaktigare behandling av vissa försäkringstagare, eftersom detta gör avkall på jämvikten mellan prestationerna.²⁵ Att erbjuda exempelvis personer med ett handikapp, som medför återkommande och långa sjukskrivningar, sjukförsäkring till en i princip likartad premie som personer utan denna typ av handikapp stämmer inte överens med ekvivalenstanken, eftersom det då inte råder jämvikt mellan försäkringstagarens och försäkringsbolagets prestationer.

Frågan är då om försäkringsprodukter utformas i enlighet med ekvivalensprincipen med en premie som är exakt anpassad till den försäkrade risken. Enligt Bertil Bengtsson är det inte så, utan även andra faktorer inverkar på försäkringstekniken.²⁶ Troligtvis leder konkurrensen på försäkringsmarknaden till att försäkringsbolagen använder sig av premier som är låga i förhållande till den försäkrade risken och att försäkringsprodukter utvecklas för verksamheter som egentligen är så riskfyllda att de inte borde försäkras för att premien då skulle bli för hög för att någon försäkringstagare skulle vara villig att betala den. Att anpassa premien till risken

²⁴ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s 35.

²⁵ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s. 38 f.

²⁶ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s 39.

i varje enskilt fall skulle dessutom leda till alldeles för stora administrativa kostnader för att löna sig, i vart fall då det rör sig om intressen av mindre värden. Därför är många premier standardiserade som exempelvis vid många av de hemförsäkringar som förekommer på försäkringsmarknaden. Vid standardisering bortser man ju från många av de olika moment som skulle kunna påverka premiens storlek och även eventuellt försäkringens omfattning. Standardiseringen är inte lika långtgående vid företagsförsäkring som vid konsumentförsäkring, men förekommer likväl. Beträffande stora kunder bygger i och för sig ofta premien och försäkringsprodukten på statistiskt material avseende den aktuella kunden, men många gånger råder det dock inte heller någon jämvikt mellan risk och premie vid dessa kunders försäkringar, eftersom det viktigaste för försäkringsbolaget kan vara att behålla kunden ifråga och försäkringsbolaget bryr sig därför inte om att skaderisken ökat och egentligen skulle betinga en högre premie än tidigare.²⁷

Den absoluta jämvikt som ekvivalensprincipen förordar framstår som en idealbild som inte existerar i praktiken. Samtidigt påverkar ändå förhållandet mellan risk och premie försäkringsprodukten i stor utsträckning.

3.2.1.2 Riskens betydelse vid utformning av försäkringsprodukten

Bertil Bengtsson behandlar försäkringstekniska frågor i sin framställning "Försäkringsteknik och civilrätt". Bengtsson menar att det går att urskilja olika element i den försäkrade risken som har betydelse vid försäkringstekniken. En betydelsefull faktor är den s.k. skaderisken, d.v.s. sannolikheten för att den aktuella skadan inträffar och för hur stor denna skada kommer att bli. Till skaderisken kan också hänföras den teknologiska risken. Med detta menas dels att den tekniska utvecklingen leder till nya riskmoment och dels att denna gör det möjligt att i allt större utsträckning fastställa orsakssamband mellan olika händelser och uppkommen skada, vilket i vissa fall leder till att försäkringens omfattning utvidgas över tiden.²⁸

En annan faktor är något som Bengtsson kallar för den juridiska risken, d.v.s. inverkan av de rättsregler som finns på området.²⁹ Då det gäller begreppen plötslig och oförutsedd borde denna faktor dock vara av underordnad betydelse, eftersom det endast finns ett fåtal lagregler som rör denna typ av omfattningsvillkor. Däremot kan tolkningen av försäkringsvillkor i domstolspraxis få betydelse för utformningen av villkoren, och detta kan sägas utgöra ett exempel på den juridiska risken.

Vidare har kostnadsrisken betydelse för försäkringstekniken. Med kostnadsrisk avses förutom risken för att betala ut ersättning om skada inträffar även andra kostnader som kan uppkomma för försäkringsbolaget. Utöver driftkostnader för lokaler och löneutbetalningar måste kostnader för skaderegleringen tas i beaktande, precis som rättegångskostnader för eventuella domstolsprocesser.³⁰

²⁷ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s. 44.

²⁸ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s. 35 ff.

²⁹ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s. 36.

³⁰ Bengtsson, Försäkringsteknik och civilrätt, s. 36 f.

Av ovanstående följer att den risk som skall försäkras har många olika sidor, och det ansvar som försäkringsgivaren övertar i och med att försäkring meddelas spänner över många olika områden. Det är därför av största vikt för försäkringsbolagen att villkoren utformas på ett sätt som gör att denna risk avgränsas i enlighet med försäkringsbolagets önsknings och att risken för en utvidgande tolkning i domstolspraxis är liten.

Fördelen med att använda sig av generella begrepp som plötslig och oförutsedd är att de är flexibla och kan utvecklas med tiden. Plötslig och oförutsedd har funnits i försäkringsvillkor i mycket lång tid, och överlevt trots förändrad lagstiftning och ett förändrat samhälle. En teknik där försäkringsvillkoren är mer detaljerade kan säkert ur försäkringstagarsynpunkt framstå som något positivt. Det finns dock problem med alltför omfattande villkor. Dels är det svårt att täcka in varje tänkbar skadehändelse. Dels kan exemplifieringar och förtydliganden missuppfattas, så att försäkringstagare tolkar uppräknade skadehändelser och exemplifieringar alltför bokstavligt.³¹ Det borde också kunna innebära en nackdel för försäkringstagare med allt för detaljerade villkor då det råder tvekan om en skada omfattas av försäkringen eller inte. Ju fler skadehändelser som uppräknas, desto större benägenhet finns det att tolka villkoren som helt uttömmande. Är inte en skada upptagen så omfattas den då inte heller. Med en mer allmän formulering är det lättare att tänja gränserna.

Det är också viktigt att komma ihåg att domstolar och andra jurister, som inte är specialiserade på försäkringsrätt, ofta har bristande kunskap om försäkringstekniska frågor. Ett försäkringsbolag som vill åberopa ett försäkringstekniskt argument som skäl för att ett villkor skall tolkas på ett visst sätt bör därför precisera detta argument något. I stället för att bara ange att en tolkning emot försäkringsbolaget skulle föranleda en premiehöjning eller försvårad skadereglering så att villkoren måste ändras bör därför bolaget, enligt min mening, framlägga någon form av underlag för detta. Om framläggande av försäkringstekniskt faktaunderlag ökade skulle den försäkringstekniska kompetensen förbättras i domstolarna och detta skulle i sin tur leda till en bättre överensstämmelse mellan den praktiska utarbetningen av försäkringsvillkor och rättstillämpningen.

4 Analys

4.1 Språklig analys av begreppen

Syftet med denna uppsats är som nämndes inledningsvis att undersöka betydelsen av begreppen plötslig och oförutsedd då de förekommer i försäkringsvillkor. Vid första anblicken kan detta framstå som onödigt, eftersom begreppen plötslig och oförutsedd är vanliga ord som förekommer frekvent i det dagliga språkbruket. Vid en närmare betraktelse upptäcker man dock att orden är långt ifrån entydiga. Harald Ullman belyser detta på ett slående sätt i sin uppsats ”Plötslig och oförutsedd skada i Sverige” genom att presentera de synonymer som presenteras i en svensk ordbok då man slår upp ordet plötslig. Ullman tar upp

³¹ Intervju med Lars-Åke Jacobsson, Folksam, den 17 januari 2007 Göteborg.

orden hastig, oväntad, oförmodad, brysk, häftig och oförutsedd.³² De synonymer som anges idag är i princip desamma. Jag har även slagit upp ordet oförutsedd, som finns med i synonymerna till plötslig. Ordet oförutsedd ger förutom de synonymer som följer ordet plötslig även följande exempel; opåtkänt, oviss, slumpartad och oanad.³³

Ullman anser att ordet plötslig innehåller både en tidsaspekt och ett överraskningsmoment i och med att orden hastig och oförmodad anges som synonymer. Ullman har uppfattningen att anledningen till att det i försäkringsvillkor ofta står ”plötslig och oförutsedd skada” är att man vill framhäva att det krävs ett överraskningsmoment och det rör sig alltså enligt denne enbart om ett förtydligande. Det tillförs därmed inte något nytt i och med att överraskningsmomentet redan är inbegripet i ordet plötslig. Ullman väljer dock att behandla de båda begreppen var för sig i och med att utvecklingen har lett till att ordet plötslig tar sikte på tidsaspekten och ordet oförutsedd på överraskningsmomentet.³⁴ Jag anser att detta är en bra ordning och följer därför Ullmans exempel och behandlar orden plötslig och oförutsedd som separata enheter genom hela analysen, även om de är mycket likartade och i stor utsträckning förekommer tillsammans.

De synonymer som tar sikte på en tidsaspekt har det gemensamt att de inte går att omsätta i exakta tidsperioder. Hur snabbt skall något ske för att det skall ske hastigt; på 1 sekund eller en halvtimme? Vidare är det svårt att fastställa den grad av sannolikhet som skall vara för handen för att en skada inte skall anses vara oförutsedd. Krävs det att risken för skada är överhängande eller räcker det med en mycket vag misstanke om att skada kan komma att inträffa? Många människor skulle nog, precis som jag, besvara dessa frågor med att det beror på i vilket sammanhang som avses. Det är just denna vaghet som leder till att begreppen blir problematiska då de förekommer i försäkringsvillkor. Samtidigt är det en omöjlighet för försäkringsbolagen att rada upp alla tänkbara skadehändelser i villkoren. Det kan ju uppstå en skadesituation som varken försäkringstagaren eller försäkringsbolaget har tänkt på att kalkylera med då försäkringsavtalet ingicks. Kanske inträffar en helt ny typ av skada på grund av att tekniken gått framåt och nya maskiner utvecklats. Vidare har alla människor olika preferenser. Det som framstår plötsligt för en person behöver inte göra det för en annan. Jag anser därför att det är viktigt att det finns klara riktlinjer för bedömningen av huruvida en skada faller in under begreppen eller inte, så att det inte blir alltför olika resultat beroende på vem som reglerar skadan eller dömer under rättegången.

4.2 Allmänt om villkorstolkning

Vid en tvist om huruvida en skada omfattas av försäkringsskydd eller inte får domstolen i uppgift att tolka försäkringsvillkorets omfattning. Det finns flera olika tolkningsprinciper och vilken eller vilka som används i det enskilda fallet beror på olika faktorer, t.ex. avtalets art, förhållandet mellan avtalsparterna m.m.³⁵ De tolkningsprinciper som finns utgör inte några

³² Ullman, NFT 1/1980 s 1 f.

³³ Microsoft Word 2000, ordlista.

³⁴ Ullman NFT 1/1980 s 2.

³⁵ Ramberg och Ramberg, s 218.

strikt direktiv som anger exakt hur villkorstolkningen i domstolarna skall gå till. De fungerar mer som olika hjälpverktyg och i praktiken har domstolarna relativt fria händer vid tolkningen.

Vid tolkning av försäkringsvillkor finns det alltid ett skriftligt avtal mellan parterna och det är därför naturligt att ta till tolkningens utgångspunkt i avtalets ordalydelse.³⁶ En strikt språkinriktad tolkningsmetod kan i många fall vara till hjälp vid tolkning av försäkringsavtal, men jag anser att den är till liten nytta då det gäller att tolka begreppen plötslig och oförutsedd, på grund av att det är deras närmare innebörd som skall tolkas fram och inte huruvida de utgör avtalsinnehåll eller inte.

36 § AvtL erbjuder som nämndes inledningsvis en möjlighet att jämka oskäligen avtalsvillkor. Tolkningen innebär en skälighetsinriktad metod och kännetecknas av att domstolen först konstaterar att avtalsvillkoret är oskäligt och sedan lägger in ett nytt, enligt domstolens uppfattning, skäligt innehåll i avtalet eller avtalsvillkoret. 36 § AvtL utgör ett viktigt instrument då det gäller tolkning av försäkringsavtal i och med att regeln erbjuder en stor flexibilitet och att tolkningen sker öppet, vilket jag anser bidrar till ökad klarhet för försäkringsbolagen då det gäller deras framtida utformning av liknade villkor. Högsta domstolen har använt sig av 36 § AvtL för att jämka ett försäkringsvillkor i ett mål där en småföretagare var part.³⁷

Den norminriktade metoden liknar den skälighetsinriktade metoden, men istället för domstolens egen uppfattning läggs branschpraxis på området som norm för tolkningen av det omtvistade villkoret och en avvikelse från denna kräver särskild tydlighet.³⁸ Jag anser att den norminriktade metoden är väl lämpad för tolkning av försäkringsvillkor eftersom avtalstolkningen i rättspraxis inte bör skilja sig alltför mycket från hur avtalet tolkas i den miljö där det utarbetas och används, såvida det inte rör sig om ett oskäligt avtalsinnehåll.

Oklarhetsregeln tar sikte på avtalsvillkorets språkliga lydelse och innebär att oklara villkor tolkas till författarens, i detta fall försäkringsbolagets, nackdel. I litteraturen framhålls att oklarhetsregeln bör användas som en sista utväg vid avtalstolkning och att tolkningen i första hand bör ske enligt mer nyanserade metoder.³⁹ Oklarhetsregeln kan vid en första anblick framstå som en smidig avtalstolkningsmetod, men här kan i många fall skenet bedra. En förutsättning för att regeln skall kunna tillämpas är att det rör sig om ett avtalsvillkor som är oklart. Det är inte alltid helt lätt att konstatera om så är fallet. Det finns en risk att användningen av metoden leder till att villkor som uppfattas som orättvisa fastslås vara oklara trots att detta inte alls är fallet. I praktiken borde det vara vanligt att domstolar i viss mån hänvisar till oklarhetsregeln, när de i själva verket använt sig av en norminriktad eller skälighetsinriktad metod.⁴⁰

³⁶ Ramberg och Ramberg, s 187.

³⁷ NJA 1989 s 346.

³⁸ Ramberg och Ramberg, s 201f.

³⁹ Se Hellner s 73 samt Ramberg och Ramberg, s199.

⁴⁰ Ramberg och Ramberg, s 199.

Den partsinriktade metoden lämpar sig mindre bra för tolkning av försäkringsavtal, eftersom dessa är av standardiserad form och ofta är ensidigt utformade av försäkringsbolaget. I regel sker inte några förhandlingar om de enskilda klausulerna i försäkringsavtalet, utan detta är helt utarbetat av försäkringsbolaget på ett standardiserat sätt. Det är inte heller aktuellt att fästa för stort avseende vad försäkringstagaren hade för uppfattning om vad enskilda klausuler innebar då denne ingick avtalet, eftersom denne i regel inte ägnar större uppmärksamhet åt de enskilda klausulerna förrän en skada inträffat.⁴¹ Då mycket stora företag ingår försäkringsavtal är det vanligare att försäkringsvillkoren anpassas efter det enskilda företags önskemål i större utsträckning och enskilda villkor kan därmed bli föremål för förhandlingar mellan parterna. Därmed kan den partsinriktade metoden få större betydelse vid tolkning av försäkringsavtalet mellan parterna eftersom det då inte är lika standardiserat som det annars är.

4.2.1 En allsidig villkorstolkning

Den metod som fram tills nyligen har förespråkats i praxis är en allsidig tolkningsmetod som bygger på den rekommendation som Hellner gör i sin framställning Försäkringsrätt.⁴² Att denna metod har haft stark ställning då det gäller villkorstolkning framgår av ett principiellt uttalande av Högsta domstolen i målet NJA 2001 s 750. Högsta domstolen hade innan detta avgörande låtit branschpraxis få avgörande betydelse för tolkningen av ett försäkringsvillkor i målet NJA 2000 s 48.

NJA 2001 s 750 rörde frågan på vilket sätt försäkringsersättningen för ombudskostnader skulle beräknas. Enligt försäkringsvillkoren skulle ombudskostnaderna ersättas enligt följande: "Vid varje tvist är självrisken 20 % av basbeloppet jämte 20 % av överskjutande kostnader." Advokatbolaget, som hade agerat ombud för försäkringstagaren, hävdade att villkoret "överskjutande kostnader" skulle tolkas på så sätt att detta avsåg skillnaden mellan det gällande basbeloppet och det av ombudet yrkat belopp. Advokatbolaget ansåg vidare att villkoret var utformat på ett oklart sätt och att detta, enligt oklarhetsprincipen, skulle tolkas till nackdel för försäkringsbolaget som utarbetat detta.

Försäkringsbolaget, Trygg-Hansa, invände mot detta och hävdade att villkoret skulle tolkas på så sätt att "överskjutande kostnader" innebar de kostnader som återstod efter det att grundsjälvrisk dragits av.

Högsta domstolen inledde med att konstatera att villkoret i och för sig kunde tolkas såväl på det sätt som Advokatbolaget som Trygg-Hansa angett. Sedan framhåller dock Högsta domstolen att man vid tolkning av försäkringsvillkor har att ta hänsyn till andra faktorer än ordalydelsen, nämligen klausulens syfte, försäkringens och kundkretsens art, traditioner ifråga om formulering, anslutning till lagens uttryckssätt, gängse praxis osv. Man får också pröva vad som sakligt sett är en förnuftig och rimlig reglering. Först om något resultat inte kan uppnås vid en sådan bedömning har man att falla tillbaka på oklarhetsregeln och andra mer

⁴¹ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s 49.

⁴² Hellner, s 73.

generella tolkningsprinciper. Detta uttalande är av stort intresse eftersom Högsta domstolen här explicit anger att den allsidiga bedömningen skall användas framför mer generella tolkningsmetoder, som exempelvis oklarhetsregeln. Högsta domstolen hänvisar efter detta uttalande till Hellners framställning Försäkringsrätt.

Högsta domstolen kommer sedan efter en sådan allsidig bedömning av begreppet ”överskjutande kostnader” fram till att Trygg-Hansas tolkning skall ges företräde, i och med att Advokatbolagets tolkning framstår som mindre rimlig, och lämnar därmed överklagandet utan bifall.

4.2.1.1 Rättskyddsfallens konsekvenser för villkorstolkning

I NJA 2001 s 750 går Högsta domstolen vidare på den väg som börjat stakas ut i NJA 2000 s 48. I NJA 2000 s 48 använder sig Högsta domstolen av en norminriktad tolkningsmetod där den omständigheten att det har ansetts utgöra fast praxis i försäkringsbranschen att betala ut ersättning direkt till ombudet har fått avgörande betydelse för domslutet. Det är försäkringsbolagens agerande som läggs som norm, och inte domstolens egen uppfattning som hade blivit fallet om det skett en tolkning enligt 36 § AvtL. Inte heller en språkinriktad tolkning används där den omtvistade klausulens lydelse ges avgörande betydelse.

Enligt Håkan Andersson ligger NJA 2001 s 750 främsta prejudikatvärde i att domen visar att oklarhetsregeln bara skall tillämpas i undantagsfall. Detta då tolkningen skall ske med hänsyn till, utöver ordalydelsen, klausulens syfte, försäkringens och kundkretsens art, traditioner ifråga om formulering, anslutning till lagens uttryckssätt, gängse praxis osv. En rimlig reglering i försäkringsförhållanden får därmed företräde framför oklarhetsregeln.⁴³

Andersson framhåller vidare att domen i viss mån kan anses innebära att hänsyn skall tas till försäkringstekniska synpunkter.⁴⁴ Dock framhåller denne att det är viktigt att tänka på att NJA 2001 s 750 rörde beräkningsgrunder för försäkringsersättningen, d.v.s. en teknisk detalj som drabbar alla försäkringstagare på samma sätt. Detta kan enligt Andersson innebära att försäkringstekniska hänsyn får väga tyngre i sådana fall än i andra där mer speciella omständigheter föreligger.

4.2.1.2. Närmare om den allsidiga bedömningen

Den mer allsidiga tolkningsmetoden innebär en helhetsbedömning där flera olika faktorer kan påverka tolkningsresultatet. Det rör sig inte om alternativa hänsyn, utan hänsyn som samverkar med varandra. Tolkningen skall sträva efter att uppnå en förnuftig och rimlig ordning i försäkringsförhållanden.⁴⁵

Frågan är dock vad de hänsyn som räknas upp tar sikte på. Bertil Bengtsson analyserar denna fråga i sin framställning Försäkringsavtalsrätt genom att gå igenom och analysera de olika faktorerna som skall ges betydelse vid tolkningen.⁴⁶

⁴³ Andersson, s 1.

⁴⁴ Andersson, s 2.

⁴⁵ Hellner, s 73.

⁴⁶ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s 59 ff.

Enligt denne är klausulens syfte i de allra flesta fall att avgränsa den försäkrade risken så att denna blir lätt att hantera. En tolkning enligt klausulens syfte leder sannolikt i majoriteten av alla fall till att försäkringen endast skall anses omfatta de typiska skador som försäkringsbolaget tycks ha avsett. Tveksamma skadehändelser får därmed falla utanför försäkringens omfattning.

Då det gäller försäkringens och kundkretsens art får man vid bedömningen ta hänsyn till om det rör sig om konsumentförsäkring eller företagsförsäkring. Det är också möjligt att vissa försäkringstagare förväntas kunna mer än andra vid företagsförsäkring. Bertil Bengtsson nämner att det är troligt att det ställs högre krav på försäkringstagarens förståelse av ett villkor då det gäller försäkring för advokater än då det gäller exempelvis en lantbruksförsäkring.⁴⁷

Då det gäller traditioner ifråga om formulering har Bertil Bengtsson uppfattningen att detta innebär att det faktum att ett visst villkor traditionellt sett har ansetts ha en viss omfattning tillmätts betydelse vid tolkningen. Problemet är dock att det är svårt för försäkringstagare i allmänhet att få kännedom om denna typ av traditioner. Enligt Bertil Bengtsson bör därför traditioner ifråga om formulering främst få betydelse då det gäller försäkringstyper då man kan förvänta sig att det normalt finns särskilda insikter på försäkringstagarsidan, t.ex. vid sjöförsäkring.⁴⁸

Formuleringen anslutning till lagens uttryckssätt avser sannolikt att villkor som har liknande bestämmelser i lagens dispositiva regler skall tolkas i enlighet med de senare. Vidare kan en tolkning i anslutning till lagens uttryckssätt innebära att juridiska termer i försäkringsvillkor skall ges samma innebörd som de normalt har i juridiskt språkbruk.

Uttrycket gängse praxis tar sikte på försäkringspraxis. Enligt Bertil Bengtsson skall inte denna faktor tillmätas avgörande betydelse vid de flesta försäkringstyper, eftersom försäkringstagaren inte har någon kunskap om denna praxis. Normalt sett har ju inte de enskilda villkoren diskuterats mer ingående.⁴⁹ Jag är osäker på om Bertil Bengtsson menar att gängse praxis rör det enskilda försäkringsbolagets praxis eller försäkringspraxis i allmänhet. Personligen har jag uppfattningen att allmän branschpraxis mycket väl kan få betydelse vid villkorstolkningen och jag tror därmed att hänsyn till gängse praxis väger lika tungt som övriga uppräknade hänsyn.

Även vad som framstår som en sakligt sett förnuftig och rimlig reglering skall tillmätas betydelse vid tolkningen. Enligt Bertil Bengtsson ter det sig naturligt att låta allmänna försäkringsrättsliga principer, såväl i lagstiftning som i rättspraxis, få betydelse då man avgör detta. Grundsatser som ekvivalensprincipen, berikandeförbudet, preventionssynpunkter m.fl. kan därmed få betydelse då man avgör vad som utgör en förnuftig och rimlig reglering. Vid avgörandet av vad som skall anses vara en förnuftig och rimlig reglering har domstolen stort utrymme för att låta olika hänsyn påverka tolkningsresultatet. Frågan är också för vem regleringen skall framstå som förnuftig och rimlig. Domstolar, försäkringstagare och försäkringsbolag kan ju alla ha olika uppfattningar om detta. Enligt Bertil Bengtsson är tanken

⁴⁷ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 59.

⁴⁸ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 59.

⁴⁹ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 60.

troligtvis att det resultat som framstår som bäst ur allmän synpunkt skall eftersträvas och det är därmed en typ av objektiv bedömning som förordas.⁵⁰

Bertil Bengtsson uttrycker en viss skepsis mot användningen av den allsidiga bedömningen vid villkorstolkning, i och med att denne menar att metoden komplicerar villkorstolkningen mer än nödvändigt. I synnerhet gäller detta den prövning som skall göras av vad som sakligt sett framstår som en förnuftig och rimlig reglering. Enligt Bertil Bengtsson är det därför bättre att använda sig av en mer språkinriktad tolkningsmetod och i tveksamma fall tillämpa oklarhetsregeln.⁵¹

4.3 Tolkningen av begreppen i rättspraxis

I denna del undersöks hur begreppen plötslig och oförutsedd bedömts i rättspraxis och om bedömningen är likartad vid både olycksfallsförsäkring och skadeförsäkring. Då tolkningen av begreppet plötslig rört olycksfallsförsäkring och tolkningen av begreppet oförutsedd skadeförsäkring kommer de båda begreppen av strukturella skäl att behandlas var för sig.

Hur begreppen plötslig och oförutsedd bedöms i praxis är av stort intresse på grund av begreppens särställning. Försäkringsbolagen måste ersätta skador som faller inom den i domstolspraxis framtolkade omfattningen. Praxis ger därför god ledning då man söker begreppens yttersta gräns, men det är viktigt att komma ihåg att de flesta skaderegleringsärenden aldrig blir föremål för domstolsprövning och att en utdragen och kostsam domstolsprocess dessutom är något som de flesta försäkringsbolag och försäkringstagare vill undvika. Det är försäkringsbolagens egna rutiner som ger den bästa bilden av hur skaderegleringen fungerar i praktiken och därmed kanske också den bästa ledningen då det gäller att bedöma omfattningen av begreppen plötslig och oförutsedd.

Förutom avgöranden av Högsta domstolen är även avgöranden från den numera nedlagda Skadeförsäkringens vilkorsnämnd och Personförsäkringsnämnden, tidigare Olycksfall- och Sjukförsäkringsnämnden, av intresse. Nämndernas beslut är inte bindande men godtas i de flesta fall av försäkringsbolagen och en försäkringstagare som har vunnit bifall i nämnden behöver i regel inte gå vidare till domstol. Även domstolarna dömer i stor utsträckning i enlighet med nämndernas beslut eller använder sig i vart fall av dem som tolkningsdata vid sin prövning. Nämndpraxis behandlas relativt utförligt i denna analys i syfte att undersöka om tolkningen av begreppen plötslig och oförutsedd har förändrats. Då det råder brist på tidigare domstolspraxis avseende tolkning av begreppen plötslig och oförutsedd skada får nämndernas beslut användas som underlag för jämförelsen.

⁵⁰ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 60.

⁵¹ Bengtsson, Försäkringsavtalsrätt, s. 63.

4.3.1 Hur har begreppet plötslig tolkats i rättspraxis?

4.3.1.1 NJA 2006 s 53

Detta är det senaste avgörandet från Högsta domstolen då det gäller tolkningen av begreppet plötslig skada i olycksfallsförsäkring. Försäkringstagarens talan lämnades utan bifall i Högsta domstolen som inte ansåg att skadan var plötslig i den mening som avsågs i försäkringsvillkoren.

4.3.1.1.1 Bakgrund

Försäkringstagaren, ÖW, hade tecknat en kollektiv olycksfallsförsäkring hos försäkringsbolaget Trygg-Hansa. I försäkringsvillkoren fanns följande definition av olycksfall: ”Avsnitt A.1.1 Olycksfallskada: Med olycksfallskada avses med nedan angivna begränsningar, *kroppsskada som drabbat den försäkrade ofrivilligt genom plötslig yttre händelse* (min kurs.)”.

Försäkringstagaren, ÖW, skulle under hösten 1996 gjuta en betongplatta till ett uterum som han var i färd med att bygga till på sin villafastighet. Den 4 oktober 1996 levererades betongen till bottenplattan och efter det att denna hade bränt skulle betongens yta ”ruggas upp”. ÖW påbörjade detta arbete på kvällen den 4 oktober. Arbetet utfördes knästående och tog ungefär två timmar. Då arbetet var färdigt upptäckte ÖW att huden på hans knän hade blivit svart. Detta berodde på frätskador som uppkommit genom kontakten med den blöta betongen. Skadorna krävde plastkirurgisk behandling.

Försäkringstagaren grundade i korthet sin talan på att skadan skulle ses som ett olycksfall då den drabbat honom ofrivilligt, genom en yttre händelse och uppstod plötsligt i och med att betongen trängde igenom hans byxor och kom i kontakt med hans knän omedelbart då han lade sig ned på knä.

Trygg-Hansas grunder för sitt bestridande var i huvudsak att skadan inte utgjorde ett olycksfall i och med att den varken uppkommit ofrivilligt, berott på en yttre händelse eller inträffat plötsligt. Enligt Trygg-Hansa var det händelsen som föregått skadan, d.v.s. knäståndet, som skulle vara ofrivilligt och inte själva frätskadan. Enligt Trygg-Hansa innebar därför det faktum att ÖW frivilligt och medvetet lagt sig på knä på betongen att skadan inte kunde ha uppkommit ofrivilligt. Trygg-Hansa menade vidare att inträngandet av betongen inte heller kunde ses som en yttre händelse. Enligt Trygg-Hansa avses med en yttre händelse någon utifrån kommande påverkan på den försäkrade. För att kravet på yttre händelse skulle vara uppfyllt krävdes det därmed att ÖW ofrivilligt kommit i kontakt med betongen. Slutligen anförde Trygg-Hansa att ÖW inte visat att skadan uppkom omedelbart då han lade sig ned på knä på betongen och att denna därför inte kunde anses utgöra en plötslig händelse.

Olycksfalls- och Sjukförsäkringsnämnden hade den 30 oktober 1997 bedömt att händelsen ifråga inte var att betrakta som ett olycksfall.

Tingsrätten lämnade ÖW:s talan utan bifall på den grunden att skadan inte kunde anses ha uppkommit genom en yttre händelse. Enligt tingsrättens uppfattning krävdes det att något

utifrån kommande påverkat händelseförloppet och lett till att skada uppstått. Hovrätten ansåg däremot att det var inträngandet av betongen i ÖW: s knän som utgjorde den yttre händelsen, och att denna också var ofrivillig. I och med att inträngandet inleddes direkt när ÖW lade sig ned på knä skulle händelsen anses vara plötslig och ÖW berättigad till ersättning ur försäkringen.

4.3.1.1.2 Högsta domstolens bedömning

Högsta domstolen inhämtade yttrande från Sveriges Försäkringsförbund, som inte ansåg att händelsen utgjorde ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening. Förbundet framhöll att det i kravet på plötslig, yttre händelse ligger att händelsen kan ses som oförutsedd av den försäkrade. Då ÖW frivilligt lagt sig ned på knä i betongen kunde inte händelsen anses som oförutsedd för honom. Därmed kunde den inte heller ses som en plötslig yttre sådan, enligt förbundets mening. Det relevanta, enligt Sveriges Försäkringsförbund, var att själva händelsen var oförutsedd, inte den skada som uppkom som en effekt av händelsen.

Förbundet framhöll också att det inte fanns något belägg för att frätskadorna uppstått omedelbart då ÖW: s knän kom i kontakt med betongen, utan att det hade krävts en viss tids exponering för detta, vilket innebar att kravet på plötslighet inte heller kunde anses uppfyllt. Förbundet ansåg därför att ingen ersättning skulle utgå ur försäkringen.

Högsta domstolen inledde sin bedömning med konstaterandet att de tre orden ofrivillig, plötslig och yttre avser olika moment i definitionen av en olycksfallsskada. Enligt Högsta domstolen tar ofrivillighetskriteriet sikte på avsikt eller insikt hos den skadelidande, plötslighetsrekvisitet på en tidsaspekt och ordet yttre på den direkta orsaken till skadan.

Högsta domstolen framhåller i domskälen att den definition av begreppet olycksfall som det var fråga om i målet var av standardkaraktär och förekommer i stor utsträckning på försäkringsmarknaden. Enligt Högsta domstolen skall därför villkoret tolkas med hänsyn tagen till ordalydelsen, klausulens syfte, försäkringens och kundkretsens art, traditioner ifråga om formulering, anknytning till uttryckssätt i relevant lagstiftning, gängse praxis osv. Först om inget resultat kan uppnås genom en sådan prövning finns det anledning att falla tillbaka på andra, mer generella tolkningsmetoder, såsom den s.k. oklarhetsregeln. Högsta domstolen hänvisar här till det tidigare avgörandet NJA 2001 s 750 och till Jan Hellners framställning Försäkringsrätt.⁵²

Högsta domstolen anger sedan att ordalydelsen framstår som särskilt viktig i det aktuella målet och tar denna som utgångspunkt för tolkningen och anger sedan att de tre olika kriterierna i begreppet olycksfall skall bedömas var för sig.

Först sker en analys av ofrivillighetsrekvisitet och domstolen framhåller att det inte är knäståendet utan skadan som skall ha uppkommit ofrivilligt. Enligt Högsta domstolen kan det här dras paralleller till likgiltighetsuppsåtet inom straffrätten. Om den försäkrade medvetet försatt sig i en mycket riskfylld situation kan detta därför jämföras med att denne åsamkat sig skadan frivilligt. Detta ställningstagande skiljer sig från Hovrättens, som menade att det är

⁵² Hellner, s. 72 f.

oväsentligt huruvida den försäkrade har försatt sig i en riskfylld situation frivilligt eller inte vid bedömningen av huruvida en skada skall anses ha uppkommit ofrivilligt. Högsta domstolen uppfattade tydligen inte att knäståendet på betongen var en sådan riskfylld situation, eftersom domstolen ansåg att det inte fanns något i målet som tydde på att ÖW skulle ha åsamkat sig frätskadorna frivilligt.

Då det gäller begreppet yttre skall detta, enligt Högsta domstolen, ses som ett motsatsbegrepp till begreppet inre. Skadan skall därför ha uppkommit av en händelse som kan härledas till någonting utanför den skadelidandes kropp. Då skadan på ÖW: s knän uppkommit på grund av kontakt med betongen mot hans knän är denna att anse som orsakad av en yttre händelse i försäkringsvillkorens mening.

Slutligen tar sig Högsta domstolen an plötslighetsrekvisitet. Till en början konstaterar domstolen att det självfallet är lättare att bedöma om en skada är plötslig om det rör sig om ett kortvarigt händelseförlopp, till skillnad från skadeförloppet i ÖW: s fall. Vid mer utdragna händelseförlopp får hänsyn tas till de omständigheter som kan vara av betydelse för att avgöra om det rör sig om en olycksfallsskada. Enligt Högsta domstolen bör ett av de bakomliggande skälen till att rekvisitet plötslig finns med i olycksfallsdefinitioner vara att försäkringsbolag vill utesluta sådana skadehändelser som har ett så pass utdraget tidsförlopp att den skadelidande rimligen bort reagera och avbryta förloppet för att motverka skadan. Enligt domstolen bör det anses vara karaktäristiskt för begreppet olycksfall att det rör sig om ett kortvarigt förlopp, åtminstone inledningsvis om skadan uppkommit successivt. Som exempel nämner domstolen att någon fastnat under ett nedfallet föremål.

Högsta domstolen kommer efter ovanstående resonemang fram till slutsatsen att i och med att ÖW legat på knä i betongen under en inte kort tidsrymd och inte har kunnat visa att de frätskador han drabbats av uppkommit omedelbart, så kan inte plötslighetsrekvisitet anses vara uppfyllt. ÖW hade därför inte drabbats av en olycksfallsskada i försäkringsvillkorens mening och hade inte rätt till ersättning ur försäkringen.

4.3.1.1.3 Skiljaktig mening om skadans plötslighet

Justitierådet Håstad var av skiljaktig mening och ville låta Hovrättens dom stå fast. Den skiljaktiges argument är av intresse här eftersom de rör just plötslighetsrekvisitet.

Håstad instämmer i majoritetens uppfattning att skadan utgör en ofrivillig, yttre händelse och är ense med majoriteten om att det är inträngandet som är den relevanta händelsen och inte knäståendet. Då det gäller plötslighetsrekvisitet anför denne dock att inträngandet började omedelbart då ÖW ställde sig på knä i betongen. Enligt Håstad har förloppet inte varit utdraget och ÖW har inte förstått vad som höll på att hända medan han låg på knä och kunnat avbryta förloppet. Därför skall händelsen anses som plötslig och ersättning skall utgå ur försäkringen. Håstad anger som skäl för sin ståndpunkt att ett likartat fall med ett successivt skadeförlopp rörande svampförgiftning har bedömts utgöra ett olycksfall av Olycksfall- och Sjukförsäkringsnämnden (se mer om detta nedan under 4.3.1.2).⁵³

⁵³ RFS Serie B 1992:3

4.3.1.1.4 Slutsatser av NJA 2006 s 53

Högsta domstolen inleder som ovan nämnts med att konstatera att villkoret ifråga är av standardkaraktär och har använts länge. Högsta domstolen konstaterar sedan, precis som i tidigare praxis, att villkoret därför skall tolkas med hänsyn till ordalydelsen, klausulens syfte, försäkringens och kundkretsens art med mera. Det är dock viktigt att notera att satsen ”man får också pröva vad som sakligt sett är en förnuftig och rimlig reglering” utelämnats i Högsta Domstolens hänvisning till sin tidigare praxis och Hellners Försäkringsrätt. Vidare påpekar Högsta domstolen att ordalydelsen framstår som den tyngst vägande faktorn då det gäller tolkningen av olycksfallsdefinitionen. Dessa två omständigheter tyder på att målet innebär ett avsteg från den allsidiga tolkningsmetod som förespråkats i NJA 2001 s 750 och Högsta domstolen modifierar därmed till viss del sin tidigare praxis då det gäller tolkning av försäkringsvillkor.

Då det gäller den språkinriktade tolkningen av olycksfallsdefinitionen kan följande konstateras. Enligt Högsta domstolen skall tolkningen av olycksfallsdefinitionen delas upp på tre olika rekvisit vilka skall bedömas var för sig. Det sker därmed ingen helhetsbedömning, vilket hade varit fallet om en mer nyanserad tolkningsmetod i enlighet med Hellners rekommendationer hade använts.

Högsta domstolens resonemang innebär att om avsikt eller insikt om skadan saknas hos den skadelidande är den ofrivillig. Det spelar ingen roll om händelsen som orsakat skadan, i detta fall knäståendet, varit frivillig, utan ofrivilligheten är knuten till skadan. Rekvisitet yttre hänför sig till att skadan orsakats av något utanför kroppen och avser inte ett krav på att något yttre påverkat den försäkrade, t.ex. att en bil kört på någon.

Då det gäller definitionen av begreppet plötslig blir bedömningen problematisk i och med att det uteslutande sker en prövning av skadans tidsmässiga förlopp. Jag anser att målet ger föga ledning för hur bedömningen av plötslighetsrekvisitet skall gå till. Att rekvisitet tar sikte på en tidsaspekt och att det skall röra sig om ett kortvarigt förlopp är tydligt, men vad som närmare avses med detta anser jag är tveksamt, bortsett från det faktum att två timmars knästående på betong uppenbarligen inte är ett exempel på detta. Högsta domstolen anger att plötslighetskriteriet troligtvis finns med i olycksfallsdefinitionen för att avgränsa försäkringsskyddet från att omfatta långdragna skadeförlopp där den skadelidande rimligen bort reagera och avbryta skadeförloppet. Ordet plötslig innebär därmed att det skall röra sig om skadehändelser med ett kortvarigt förlopp även om detta till viss del kan vara successivt.

Högsta domstolens resonemang skiljer sig från vad Trygg-Hansa och Sveriges försäkringsförbund anfört i målet, eftersom de båda ansåg att det krävdes att något yttre påverkat den försäkrade som lett till att händelsen före skadan, d.v.s. i detta fall knäståendet uppstått. Enligt Trygg-Hansa och Försäkringsförbundet är det knäståendet i betongen som skall utgöra en plötslig, ofrivillig och yttre händelse och inte inträngningen av betongen. Tingsrätten synes också ha tolkat olycksfallsdefinitionen på detta sätt i och med att det anges i domskälen att något utifrån kommande skall ha påverkat händelseförloppet och att det är knäståendet som är den relevanta händelsen och inte inträngandet av betongen.

I och med att den aktuella händelsen inte ansågs utgöra ett olycksfall i Högsta domstolen finns det troligtvis inte anledning för försäkringsbolagen att ändra sina olycksfallsförsäkringar på grund av denna dom, utan definitionen av ett olycksfall som något plötsligt, utifrån kommande som drabbar den skadelidande ofrivilligt kommer med all sannolikhet att fortsätta att vara standardformuleringen på området. Frågan är dock om domen innebär att den praktiska prövningen av huruvida ett olycksfall inträffat eller inte måste förändras.

4.3.1.2 Tolkningen av begreppet plötslig i nämndpraxis

De fall som finns att tillgå på detta område har inte blivit föremål för domstolsprövning utan har avgjorts av den tidigare Olycksfalls- och Sjukförsäkringsnämnden.⁵⁴ I båda fallen rörde det sig om huruvida en fysisk skada skulle anses utgöra ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening eller inte. Olycksfallsdefinitionen i de båda nämndavgörandena var identiska med den i NJA 2006 s 53 och det fanns därför krav på att en kroppsskada drabbat den försäkrade ofrivilligt genom en plötslig yttre händelse.

I det första avgörandet, RFS Serie B 1986:8, hade en kvinna nekats ersättning ur sin olycksfallsförsäkring för en hörselskada. Kvinnan hade drabbats av hörselskadan då hon besökte en rockkonsert. Ljudvolymen höjdes successivt under konserten och vid en viss tidpunkt small det till i försäkringstagarens öra samtidigt som det uppstod ett tjutande ljud inuti örat. Efter en veckas akut tillstånd blev örat något bättre och tillståndet stabiliserades. Försäkringstagaren hörde dock fortfarande en pipton ibland och hade ett ständigt starkt sus i örat. Olycksfalls- och Sjukförsäkringsnämnden ansåg att skadan inte utgjorde ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening och nekade därför försäkringstagaren rätt till ersättning ur dennes olycksfallsförsäkring. Nämndens rådgivande läkare var dock av avvikande mening och anförde att ”Under en popkonsert kan ljudnivån plötsligt stegras så att en skada på innerörat kan inträffa och att man därför kan anse att skadan är förorsakad av ett olycksfall”.

I det andra fallet, RFS Serie B 1992:3, fallet drabbades en försäkringstagare av förgiftning som ledde till kronisk njursvikt. Förgiftningen uppkom efter det att försäkringstagaren hade ätit en giftig spindelskivling som denne av misstag plockat med sig i tron om att svampen var en ofarlig trattkantarell. Försäkringstagaren hade därmed frivilligt intagit svampen och inte heller avbrutit intaget, utan reagerat först efter det att denne blivit sjuk. Olycksfalls- och Sjukförsäkringsnämnden ansåg likväl att det var rörde sig om ett olycksfall.

4.3.1.3 Har tolkningen av begreppet plötslig ändrats?

Som framgick av analysen av NJA 2006 s 53 hade Olycksfalls- och Sjukförsäkringsnämnden inte ansett att ÖW:s skada utgjorde ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening. Då jag inte haft tillgång till detta beslut har det dock inte analyserats mer ingående. Svampförgiftning har däremot ansetts falla inom olycksfallsbegreppet men inte hörselskada som uppkommit under en rockkonsert.

⁵⁴ RFS Serie B 1986:8, RFS Serie B 1992:3

Hovrätten samt det justitieråd som var skiljaktig i Högsta domstolen hänvisar i NJA 2006 s 53 till beslutet om svampförgiftning. Båda ansåg att det rörde sig om likartade situationer och att därför även ÖW:s skada skulle anses utgöra ett olycksfall. Hovrätten menade att ÖW inte rimligen bort förutse att frätskadorna skulle uppkomma och att han inte heller åsamkat sig skadorna frivilligt. Vidare uppstod frätskadorna tämligen omgående. Hovrätten ansåg därför att skadan kunde jämföras med svampförgiftningen och att ÖW hade drabbats av ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening.

Det som är gemensamt för de tre fallen är att skadorna som uppstått har drabbat de försäkrade relativt snabbt, men ändå inneburit ett visst successivt förlopp. Vidare har samtliga skadelidande frivilligt försatt sig i den situation som föregått skadehändelsen ifråga. Ingen av de försäkrade har heller avbrutit skadeförloppet. Frågan är då varför svampförgiftning skall ses som ett olycksfall, men inte de andra skadorna.

Om Olycksfall- och Sjukförsäkringsnämnden har prövat begreppen ofrivillig, yttre och plötslig var för sig, som Högsta domstolen gjort i NJA 2006 s 53, framstår det som om det avgörande skälet för att förgiftningsskadan skall ses som ett olycksfall är att förtärande av självplockad svamp inte ses som en riskfylld sysselsättning. Den försäkrade har således inte haft någon anledning att räkna med att bli förgiftad. Därmed har denne inte heller haft någon skyldighet att avbryta det successiva skadeförloppet efter det att förtäringen inletts. Om man besöker en rockkonsert eller att lägger sig på knä på blöt betong så har man anledning att räkna med att skada kan inträffa, och när man då märker att volymen är skadligt hög eller att ens knän har blivit blöta av frätande betong bör man därför lämna rockkonserten respektive resa sig ur betongen och avbryta det successiva skadeförloppet. Om ÖW hade rest sig efter att ha suttit på knä i betongen under endast en mycket kort stund och då drabbats av frätskador hade det därför rört sig om ett olycksfall. Även om plötslighetsrekvisitet tar sikte på en tidsaspekt, tycks det som om det även ligger ett krav på objektiv överraskning i begreppet, eftersom en skada inte är plötslig om den skadelidande rimligen bort reagera och avbryta skadeförloppet.

Ovanstående resonemang framstår dock som något krystat och om man bortser från verksamheternas olika skaderisker kan jag inte förstå varför hörselskadan inte skall bedömas på samma sätt som svampförgiftningen. Det framgår inte av nämndavgörandena, vilka saknar utförliga motiveringar, om nämnden delat upp prövningen av om olycksfall föreligger på samma sätt som Högsta domstolen, d.v.s. prövat varje kriterium i definitionen för sig. Detta verkar dock inte särskilt sannolikt eftersom besluten i så fall framstår som ologiska.

Nämnden går inte in på några direkta skäl för sitt beslut i de olika avgörandena och det är svårt att uttala sig med säkerhet om tolkningen av begreppet plötslig har ändrats över tiden. En utomstående betraktare har därför svårt att förstå varför exempelvis hörselskadan inte anses utgöra ett olycksfall medan svampförgiftning faller in under definitionen. Mer utförliga resonemang från nämndens sida är därför önskvärda för att öka klarheten om olycksfallsbegreppet.

4.3.2 Hur har begreppet oförutsedd tolkats i rättspraxis?

Den praxis som rör tolkningen av begreppet oförutsedd har rört villkor i maskinförsäkringar och egendomsförsäkring. Ett mål från Högsta domstolen och två fall från Skadeförsäkringens villkorsnämnd är här av intresse. I samtliga fall har huvudfrågan varit huruvida den aktuella skadan skall anses vara oförutsedd eller inte. Skadeförsäkringens villkorsnämnds praxis analyseras i syfte att utröna hur begreppet oförutsedd har tolkats tidigare och om tolkningen av begreppets innebörd har ändrats.

4.3.2.1 Mål T 3829-03

4.3.2.1.1 Bakgrund

Försäkringstagaren, Scana Steel Components AB (Scana), bedrev en verkstadsrörelse och hade i denna rörelse fyra horisontella borrar- och fräsmaskiner. Maskinerna var försäkrade genom maskinförsäkring hos If skadeförsäkring AB. I villkoren för maskinförsäkring angavs följande: ”Ersättning lämnas för plötslig och oförutsedd fysisk skada på försäkrad egendom. Detta innebär att ersättning inte lämnas för skada som består i förslitning, förbrukning, korrosion (t ex rost eller frätning), kavitation, beläggning eller avsättning”(villkor A7 L).

Den 19 januari 1999 skadades en maskin av märket Scheiss som var inköpt år 1975 genom att linorna till motvikten brast. Motvikten föll ner på maskinen som skadades. Skadan skedde sedan Scana samma dag upptäckt trådbrott på linan och försök hade inletts med att säkra motvikten. Scana hade tidigare drabbats av en liknande skada på en annan maskin.

Scana menade att skadan på Scheissmaskinen var plötslig och oförutsedd och att ersättning ur maskinförsäkringen därför skulle utgå. If avböjde ersättningsanspråket. If hävdade att Scana inte hade gjort dagliga kontroller av linorna och därför inte upptäckt något trådbrott innan den 19 januari 1999. Skadan på Scheissmaskinen skulle därför inte anses vara oförutsedd i försäkringsvillkorens mening.

If framhöll att det fanns två typer av instruktioner inom Scanas verksamhet för underhållet av Scheissmaskinen. Dels maskinleverantörens föreskrift om kontroll halvårsvis, vilken Scana hade fullgjort, och dels en internt utfärdad föreskrift, kallad Operatörens förebyggande underhåll, som innebar att motviktslinorna dagligen skulle kontrolleras noggrant med avseende på förslitning och skador. För att denna interna kontroll skulle anses uppfylld var det, enligt If, inte tillräckligt med en okulär besiktning av linorna från verkstadsgolvet, utan det krävdes att den del av linorna som löpte över linhjulen undersöktes närmare.

Enligt både tingsrätten och Hovrätten skulle förekomsten av nämnda interna föreskrifter, ges den betydelsen att de visade att Scana varit uppmärksam på att det funnits ett kontrollbehov av Scheissmaskinen. I och med att Scana tidigare drabbats av trådbrott på sina maskiner måste Scana ha varit medveten om att en mer omfattande kontroll och tillsyn än vad maskinleverantören föreskrev var nödvändig.

På If:s begäran hördes ett antal skadeexperter om möjliga orsaker till trådbrotten. Sammanfattningsvis innebar dessa experters uttalanden att den troliga orsaken till trådbrotten

var böjutmattning och förslitning. Denna typ av utmattning började sannolikt med enskilda trådbrott på linan. Enligt experterna hade sannolikt de enskilda trådbrotten hade kunnat upptäckas på ett tidigare stadium än vad som skett genom att en kunnig person hade torkat ren linan från smörjmedel och vid behov med hjälp av en lampa synat trådarna i linan samt känt på linan med handen för att därigenom kunna känna utstickande trådar. Visserligen kunde trådbrotten i och för sig öka i mängd mycket snabbt efter det att böjutmattning av linan börjat ske, men det borde dock i detta fall sannolikt gått att upptäcka trådbrott i vart fall en månad innan linan brast. Skadeexperternas uppgifter godtogs i både tingsrätten och Hovrätten som båda lämnade Scanas talan utan bifall på den grunden att maskinskadan inte var oförutsedd. Huruvida skadan var oförutsedd för den aktuella driftsledningen hos Scana spelade ingen roll eftersom oförutsebarheten enligt både tingsrätten och Hovrätten skulle prövas genom en objektiv bedömning.

Att det var fråga om en plötslig skada var ostridigt i målet.

4.3.2.1.2 Högsta domstolens dom

Högsta domstolen framhöll att det var viktigt att ta hänsyn till att den aktuella maskinförsäkringen utgjorde en allriskförsäkring vid tolkningen. Vid allriskförsäkringar har ju ingen närmare precisering skett av de försäkrade skadehändelserna. I och med att möjliga skadehändelser inte preciserats kan begreppet ”oförutsedd skada” inte ges den bokstavliga innebörden att ingen faktiskt har insett att skada skall uppstå, utan istället bör begreppet ges den betydelsen att skadan ifråga inte i någon rimlig mening varit möjlig att förutse.

Sveriges försäkringsförbund blev ombett att avlägga ett yttrande i målet. Förbundet framhöll att ordet oförutsedd skulle bedömas objektivt. Enligt Sveriges försäkringsförbund krävs det enligt försäkringsbranschens praxis att skadan ifråga framstått som oberäknelig för arbetsledning, driftsingenjör eller särskilt erfaren person för att denna skall anses som oförutsedd i försäkringsvillkorens mening. Detta tillvägagångssätt för bedömningen av en skadas oförutsebarhet återfinns också försäkringsbranschens kommentar till villkoren för maskinförsäkring för företag. I denna kommentar framhålls också att skadan skall innehålla ett visst överraskningsmoment för att vara ersättningsgill.⁵⁵

Högsta domstolen ansåg precis som underinstanserna att orsaken till linbrottet var böjutmattning och förslitning och att böjutmattningen måste ha visat sig som enskilda trådbrott en tid innan det slutliga linbrottet, och att trådbrott på linans mest utsatta delar runt linhjulen sannolikt funnits under i vart fall en till två månader innan detta. Högsta domstolen framhåller vidare att: ”För en ansvarsfull arbetsledning, som rutinmässigt genomför erforderliga kontroller, måste det ha varit möjligt att upptäcka trådbrotten en längre tid innan olyckan inträffade. Under denna tid var det också möjligt för arbetsledningen att förutse skadan. Som hovrätten har funnit var därmed skadan på Scheissmaskinen inte oförutsedd i försäkringsvillkorens mening.”⁵⁶

⁵⁵ Edstam, Kommentarer till Allmänna Försäkringsvillkor av år 1978 för företagsförsäkring, s 20.

⁵⁶ Mål T 3829-03, domen s. 4, st. 2.

4.3.2.1.3 Slutsatser av mål T 3829-03.

Ingen av instanserna uttalar explicit om vilken tolkningsmetod de använt sig av vid fastställandet av begreppet oförutsedd.

Högsta domstolen tycks ha tagit hänsyn till den språkliga lydelsen av begreppet oförutsedd, eftersom det sägs i domskälen att ”oförutsedd skada kan då inte ges den bokstavliga betydelsen att ingen faktiskt skall ha förutsett skadan”.⁵⁷ Vid bestämmandet av denna språkliga innebörd har dock det faktum att det rör sig om en allriskförsäkring tillmätts betydelse, och hänsyn har därmed tagits till försäkringsavtalets systematiska uppbyggnad. Även uppfattningen inom försäkringsbranschen har påverkat tolkningsresultatet i och med att det objektiva synsätt som framgår av försäkringsbranschens villkorskommentar har beaktats vid fastställandet av begreppet oförutsedds innebörd.

Det faktum att en objektiv bedömning av skadans oförutsägbarhet framstår som mer lätthanterlig kan också ha inverkat på tolkningen. Det skulle leda till en betydligt mer komplicerad skadereglering om det avgörande istället skulle vara huruvida skadan varit oförutsedd för den enskilde försäkringstagaren eller inte. I och med att det är flera olika personer som har hand om tillsynen vid maskinförsäkring kan bara det faktum att fastställa för vem skadan skall vara oförutsedd leda till betydande problem. Även bevisfrågan skulle bli mer komplicerad för båda parter. Det är därmed troligt att den objektiva bedömningen skulle ha fått genomslag även om detta inte hade stått i försäkringsbranschens kommentarer till maskinförsäkringsvillkoren, i och med att denna kan sägas utgöra den mest logiska metoden för reglering av maskinsador.

Högsta domstolen uttalar sig inte om vilken betydelse de interna föreskrifterna om kontroll av Scheissmaskinen skall tillskrivas vid en objektiv bedömning. Mycket talar dock för att det är tillåtet att låta denna typ av föreskrifter få betydelse vid bedömningen av oförutsebarheten. Trots detta är det dock inte fråga om en subjektiv bedömning, utan den fråga som skall ställas är hur en normal arbetsledning skulle ha reagerat i den aktuella situationen, d.v.s. i en situation där interna föreskrifter förekommer.

Det är svårt att med säkerhet säga vilken typ av tolkningsmetod som Högsta domstolen använt sig av. Jag anser dock att mycket talar för att ordalydelsen har vägt tungt i tolkningsprocessen i och med att fastställandet av begreppets ”bokstavliga betydelse” framstår som målet för tolkningen. Visserligen har uppfattningen inom försäkringsbranschen och systematiska hänsyn beaktats, men tolkningen rör hela tiden enbart begreppet oförutsedd och det tycks inte vara fråga om någon helhetsbedömning. Noterbart är också att Högsta domstolen i domskälen inte hänvisar vare sig till sin tidigare praxis avseende villkorstolkning eller till Hellners Försäkringsrätt, som skett i tidigare avgöranden avseende villkorstolkning.

Det kan därmed konstateras, om än med viss tvekan, att även detta fall tyder på att den mer allsidiga bedömningen har fått en svagare ställning då det gäller villkorstolkningen i rättspraxis.

⁵⁷ Mål T 3829-03, domen s. 3, st.3.

4.3.2.2 Tolkningen av begreppet oförutsedd i nämndpraxis

SkVn 51/1978 rörde frågan om det förelåg en plötslig och oförutsedd maskinskada eller inte. Villkoren i den aktuella maskinförsäkringen var identisk med maskinförsäkringen i mål T 3829 -03 och det fanns därmed ett krav på att skadan skulle vara plötslig och oförutsedd för att ersättning skulle lämnas.

Försäkringstagaren hade en propellerfräsmaskin i sin verkstad som var av betydande storlek. Denna maskin var fastmonterad på ett betongunderlag genom att ett 80-tal bultar hade skruvats fast i betongen med muttrar. Vid ett tillfälle uppkom kraftiga vibrationer i maskinen medan den var i arbete och detta ledde till att den propeller som var under tillverkning blev felaktig. På grund av detta kontrollerades maskinens fästansordning och det visade sig då att de bultar som höll fast maskinen i underlaget hade blivit deformerade och inte längre satt fast ordentligt. Reparation av maskinen pågick under c:a en månad och försäkringstagaren ville ha ersättning ur den maskinavbrottsförsäkring som denne hade tecknat hos sitt försäkringsbolag. En förutsättning för att ersättning skulle lämnas ur maskinavbrottsförsäkringen var att maskinavbrottet hade sin grund i en ersättningsgill maskinskada. Försäkringsbolaget hävdade att detta inte var fallet, och nekade därför försäkringstagaren ersättning. Enligt försäkringsbolaget hade muttrarna lossnat successivt och det var därför fråga om en skada genom slitage och förbrukning och inte en plötslig och oförutsedd maskinskada.

Teknisk expertis framhöll att det sannolikt rörde sig om ett successivt förlopp där mutter efter mutter hade lossnat under en relativt lång tidsrymd. När ett visst antal av de återstående muttrarna fortfarande satt fast hade belastningen blivit för stor för dem och dessa återstående muttrar hade då sannolikt lossnat samtidigt. Enligt den tekniska expertisen kan det röra sig om ca 40 % av de 80 muttrarna som slutligen lossnade samtidigt.

Skadeförsäkringens villkorsnämnd ansåg att maskinens muttrar hade lossnat successivt utan att detta hade påverkat maskinens funktion. Då de återstående muttrarna lossnade blev propellerfräsmaskinen emellertid obrukbar och reparation blev nödvändig. Genom denna sista händelse hade det därför enligt nämndens uppfattning uppkommit en plötslig och oförutsedd maskinskada och försäkringstagaren hade därför rätt till ersättning ur maskinavbrottsförsäkringen.

Det finns också ett senare beslut från Skadeförsäkringens villkorsnämnd som rör tolkningen av begreppet oförutsedd. I fallet, SkVn 24/1992, var det fråga om huruvida en skada på en kaj skulle anses vara en oförutsedd sådan. Försäkringstagaren, en kommun, hade en egendomsförsäkring som bl.a. innehöll följande klausul:

” Egendomsförsäkring

11.91 Ersättning lämnas för skada genom jordskred, jordras och bergras varmed – varmed förstås att jordmassor, klippblock och stenar *oförutsett och plötsligt* (min kurs.) kommit i rörelse och avsevärt ändrat läge – eller lavin”.

Den skadade kajen var konstruerad på så sätt att den endast klarade av ett vattendjup på fem meter. Detta framgick också av konstruktionshandlingarna till kajen. Kommunen/ägaren beordrade dock anställda att utföra ett muddringsarbete till ett bottendjup på sju meter. Detta ledde till att kajstödet underminerades och med följderna att kajplanet sjönk och flöt ut i

hamnbassängen med skada som följd. De anställda på kommunen som utförde muddringsarbetet hade glömt att kontrollera konstruktionshandlingarna innan arbetet påbörjades.

Försäkringsbolaget ansåg att skadan på kajen inte hade uppkommit genom att massor oförutsett och plötsligt kommit i rörelse, eftersom kommunen försummat att kontrollera att kajen endast var konstruerad för ett vattendjup på fem meter. Försäkringsbolaget anger som stöd för sin ståndpunkt att det framgår av både Harald Ullmans artikel i NFT 1/1981 och försäkringsbranschens kommentar att tolkningen av en skadas oförutsebarhet skall ske från en objektiv utgångspunkt. Bedömningen skall ske utifrån vad som normalt sett hade kunnat förutses i den aktuella situationen och därmed inte utifrån vad den aktuella försäkringstagaren förutsett.

Skadeförsäkringens villkorsnämnd delade försäkringsbolagets uppfattning. Nämnden anger i sitt utlåtande att bedömningen av hur massorna kommit i rörelse skall ske på objektiva grunder och inte inskränkas till hur situationen tett sig för den aktuella försäkringstagaren. I och med att muddring hade skett till ett vattendjup av sju meter, trots att kajen bara var konstruerad för ett djup om maximalt fem meter kunde skadan inte ses som oförutsedd, eftersom det hade stått klart för den rimligt insiktsfulle att massorna skulle komma i rörelse.

Skadan på kajen föll därmed utanför försäkringens omfattning.

4.3.2.3 Har tolkningen av begreppet oförutsedd ändrats?

Situationen i SkVn 51/1978 liknar vid första anblicken i många avseenden skadeförloppet på borrh- och fräsmaskinen i mål T 3829-03. I båda fallen rörde det sig om successiva händelseförlopp som sedan snabbt accelererat med maskinskada som följd. I båda fallen anger också försäkringstagarna att de inte varit medvetna om att skada varit på väg att uppstå. En skillnad mellan fallen föreligger dock i och med det faktum att det i SkVn 51/1978 varit mycket svårt att upptäcka och kontrollera maskinens muttrar.

Även om det inte framgår av nämndens utlåtande i SkVn 51/1978 anser jag att en objektiv bedömning kan ha tillämpats även i detta fall. I och med att muttrarna utgjorde maskinens fästianordning i underlaget var det mycket svårt att kontrollera att dessa satt fast, och därmed kanske inte heller en normalt insiktsfull person borde ha kontrollerat att muttrarna satt fast på ett tidigare stadium än vad som nu skedde. I SkVn 24/1992 hade det däremot varit relativt enkelt att undersöka kajens tålighet genom att läsa igenom informationen om maximalt bottendjup i konstruktionshandlingarna. Nämnden anser också att detta är just vad en rimligt insiktsfull person hade gjort och därmed hade skada kunnat undvikas.

Jag anser att båda fallen tyder på att en skadas oförutsebarhet skall ske utefter en objektiv bedömning, och den bedömning som Högsta domstolen gjort i mål T 3829-03 skiljer sig därmed inte från den tidigare tolkning av begreppet oförutsedd som skett i nämndpraxis.

4.3.3 Slutsatser av rättspraxis

Analysen av NJA 2006 s 53 och mål T 3829-03 tyder på att den tidigare dominerande allsidiga bedömningen i viss mån har övergivits och att tolkningen i första hand skall avse avtalets språkliga lydelse. Huruvida oklarhetsregeln, som tidigare, enligt uppgift i doktrinen, använts i mycket stor utsträckning i underinstanserna fortfarande enbart skall användas i sista hand är svårt att uttala sig om.⁵⁸

Vid denna språkinriktade tolkning tycks det dock vara möjligt att i relativt stor utsträckning ta hänsyn till systematiska skäl, vad som kan vara syftet med begreppet och uppfattningen inom försäkringsbranschen och det rör sig därmed inte om någon strikt bokstavsbinden tolkning. Det sker dock inte någon helhetsbedömning som tidigare förespråkats, tolkningen synes bli mer inriktad på det omtvistade begreppet som sådant och inte på det aktuella försäkringsvillkoret som helhet.

Jag vågar inte dra några slutsatser om denna modifiering av tolkningspraxis sträcker sig utanför området för tolkning av omfattningsvillkor, eftersom detta inte framgår av något av de analyserade fallen.

4.3.3.1 Betydelsen av begreppet plötslig skada

Jag anser att det fortfarande råder tvekan om vad som skall omfattas av begreppet plötslig. Allmänt kan det dock konstateras att begreppet tar sikte på en tidsaspekt och att begreppet syftar till att utesluta långdragna skadeförlopp från försäkringens omfattning. Även om ett visst successivt förlopp är acceptabelt, så krävs det en viss omedelbarhet som företrädesvis sker inledningsvis. Typfallen som omfattas av ordet plötslig vid olycksfallsförsäkring tycks vara att den försäkrade träffas av en nedfallen gren, ramlar ned i en brunn eller blir klämd av en dörr som slår igen. Sannolikt gäller likartade resonemang vid skadeförsäkring.

Hur begreppet plötslig skall tolkas då det förekommer i skadeförsäkring framgår dock inte av den analyserade praxisen. Det var som ovan nämnts ostridigt att skadan i mål T 3829-03 var plötslig. I försäkringsbranschens kommentar framhålls att ordet plötslig i maskinförsäkring tar sikte på att skadeförloppet skall ske snabbt och att det inte skall finnas någon möjlighet att förhindra att skada inträffar. I exempelvis maskinförsäkring är skador genom slitage och förbrukning undantagna i villkoren. Detta undantag har sannolikt tillfogats för att förtydliga att det krävs att skador uppstår snabbt och överraskande för att ersättning skall utgå. Vid bedömningen av huruvida en skada utgör förbrukning och förslitning får vidare hänsyn tas till vilken livslängd maskiner av det aktuella slaget normalt sett har.⁵⁹

Skadorna i de refererade avgörandena avseende maskinförsäkring har båda ansetts vara plötsliga. Då det gäller skadan i mål T 3829-03 har denna karaktär av ett typfall, i och med att maskinen träffats av ett nedfallet föremål. Linbrottet hade visserligen ett successivt förlopp och då linan är en del av maskinen skall därmed detta tas med i bedömningen. Ett visst successivt förlopp bör därmed vara tillåtet vid allriskförsäkringar.

⁵⁸ Ramberg och Ramberg, s 199.

⁵⁹ Renmar m fl. s 43.

Då det gäller maskinskadan som uppkom i SkVn 51/1978 rörde det sig om ett successivt förlopp, men det fanns också en omedelbarhet i skadan. Skadeförloppet inleddes successivt genom att muttrar efterhand lossnade, men den slutliga skadan uppstod mycket snabbt i och med att alla återstående muttrar då lossnade.

Ovanstående skadeförlopp skiljer sig från det i NJA 2006 s 53 i och med att det i detta fall enbart rörde sig om ett successivt skadeförlopp. Det fanns inget hastigt moment alls som det gjorde i maskinskadefallen. Jag tror därför att begreppet plötsligt skall tolkas på samma sätt inom skadeförsäkring som i olycksfallsförsäkring, enligt rättspraxis. Det är dock svårt att ge några närmare besked i frågan, i och med att varken Högsta domstolen eller Skadeförsäkringens villkorsnämnd uttalar sig i frågan och det är möjligt att successiva skadeförlopp tillåts i större utsträckning då det gäller saksador än personsador.

4.3.3.2 Betydelsen av begreppet oförutsedd skada

Om begreppet oförutsedd visar praxis att det skall göras en objektiv bedömning, d.v.s. med beaktande av hur en rimligt insiktsfull person skulle ha agerat i en likartad situation och begreppet kan därmed sägas innebära en slags culpa-norm. För att en skada inte skall anses oförutsedd skall det ha framstått som beräkneligt för arbetsledning, driftsingenjör eller särskilt erfaren person att skada skulle komma att inträffa.

Den typiska innebörden i begreppet oförutsedd är överraskningskriteriet, och jag tror att det sker en relativt sträng bedömning av detta kriterium. Detta då praxis visar att det krävs att försäkringstagaren vidtar långtgående kontinuerliga kontroller av egendomen ifråga för att en uppkommen skada skall anses oförutsedd, även om detta inte framgår av försäkringsavtalet genom t.ex. säkerhetsföreskrifter. Detta gäller även om maskinen inte visat tecken på att en skada har uppkommit genom nedsatt funktionsduglighet eller dylikt.

4.3.3.3 Relationen mellan begreppen plötslig och oförutsedd

Jag instämmer i de uttalanden av Ullman som återgavs ovan under avsnitt 4.1 avseende att begreppet oförutsedd endast förtydligar att det krävs ett överraskningsmoment hos den försäkrade för att en skada skall anses plötslig. Då begreppen plötslig och oförutsedd förekommer tillsammans, vilket är fallet i exempelvis många maskinförsäkringsvillkor, skulle ett utlämnande av något av begreppen egentligen inte ta bort någon information. En oförutsedd skada måste ske snabbt och en plötslig skada måste överraska den försäkrade.

Jag anser dock att utvecklingen har lett till att den huvudsakliga innebörden i begreppet plötslig är tidsaspekten, framförallt efter Högsta domstolens bedömning i NJA 2006 s 58, och att det inbäddande överraskningsmomentet därmed fått underordnad betydelse. Det framstår därmed som mest naturligt att se begreppen som skilda från varandra även då de förekommer i anslutning till varandra och även det faktum att det troligtvis inte längre skall ske en helhetsbedömning vid villkorstolkning talar för ett sådant synsätt.

4.4 Uppfattningen inom försäkringsbranschen

Som tidigare framhållits är det endast ett fåtal skaderegleringsärenden som blir föremål för domstolsprövning. Majoriteten skadeärenden handläggs av försäkringsbolagens egna skadereglerare och det är dessa som prövar om skadan ifråga utgör exempelvis ett olycksfall eller en ersättningsgill maskinskada. Jag ville därför träffa skadereglerare som arbetar praktiskt med begreppen plötslig och oförutsedd för att få inblick i hur bedömningen går till i praktiken.

4.4.1 En personskadereglerares uppfattning⁶⁰

Jag har intervjuat Lars-Åke Jacobsson, anställd hos Folksam i Göteborg och skadetekniskt ansvarig för bl.a. personskador i Västsverige och med stor erfarenhet på området. Intervjun inriktades på vad man inom försäkringsbranschen anser att begreppen plötslig och oförutsedd omfattar, hur skaderegleringen av olycksfall går till i praktiken och om man uppfattar att den nu gällande definitionen av olycksfallsskada leder till problem.

4.4.1.1 Bedömningen av olycksfallsskador i försäkringspraxis

Då en anmälan om olycksfallsskada kommer in inleds alltid regleringen av skadan med att fråga försäkringstagaren ”vad hände?”. Efter det att denne berättat omständigheterna vid skadetillfället sker sedan en bedömning om huruvida det rör sig om ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening eller inte. Det väsentliga vid denna bedömning är huruvida försäkringstagaren själv styrt händelseförloppet som lett fram till skadan eller inte. Om försäkringstagaren styrt händelseförloppet är det inte fråga om ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening.

Det sker ingen strikt uppdelning av de olika begreppen i olycksfallsdefinitionen vid bedömningen av skadan d.v.s. huruvida händelsen är ofrivillig, yttre och plötslig bedöms inte var för sig utan olycksfallsdefinitionen ses som en enhet. Huvudregeln är att om försäkringstagaren inte själv har styrt händelseförloppet så har skadan uppkommit genom en ofrivillig, plötslig yttre händelse. Ordet plötslig tar mer sikte på överraskningsmomentet vid skadans inträffande än någon mer exakt tidsaspekt. I och med att det rör sig om ett överraskningsmoment, så rör det sig i regel om kortvariga skadeförlopp.

För att exemplifiera skiljelinjen mellan ersättningsgill olycksfallsskada och skada som faller utanför försäkringsskyddet presenteras bl.a. följande exempel: Försäkringstagaren går på en gata och snubblar till. Denne skadar på grund av snubblingen sitt knä. Detta är en olycksfallsskada i och med att försäkringstagaren inte styrt händelseförloppet. Denne har bara styrt gåendet, inte att snubblandet. I och med att snubblandet ger upphov till knäskadan utgör denna ett olycksfall i försäkringsvillkorens mening. Om försäkringstagaren går gatan fram och plötsligt får ont i sitt knä medan denne går gäller följande. I och med att försäkringstagaren själv styrt händelseförloppet, d.v.s. att gå, rör det sig inte om ett olycksfall

⁶⁰ Detta avsnitt, 4.4.1, bygger på uppgifter från en intervju med Lars-Åke Jacobsson, skadereglerare på Folksam som ägde rum i Folksams lokaler i Göteborg, 17 januari, 2007.

i försäkringsvillkorens mening. Det har inte tillkommit något ytterligare moment som inte försäkringstagaren själv rått över. Att smärtan kommer plötsligt spelar ingen roll, det är styrningen av händelseförloppet som är det väsentliga vid bedömningen.

Enligt skaderegleraren kan ovanstående ibland leda till upprörda känslor hos försäkringstagare som exempelvis har drabbats av ryggskott då de lyft en tung kartong. De tycker att skadan inträffat snabbt och överraskande och de har inte haft någon avsikt att skada sig. De har dock styrt händelseförloppet genom att de har lyft den tunga bördan vilken givit upphov till ryggskottet och det är detta som leder till att skadan inte ses som ett olycksfall. Ryggskottet är en direkt följd av försäkringstagarens handlande att utföra det tunga lyftet. Det har inte tillkommit något yttre moment som påverkat händelseförloppet. Om försäkringstagaren istället skadan foten genom att kartongen spruckit och det tunga innehållet fallit ned på denna rör det sig om ett olycksfall i och med det förlopp försäkringstagaren styrt är lyftandet av kartongen, inte att denna går sönder. Att kartongen spricker är därmed ett yttre moment, som påverkar händelseförloppet i en riktning så att skada uppstår.

Lars-Åke Jacobsson framhåller att det är oväsentligt huruvida den skadelidande varit klumpig vid bedömningen av om det har inträffat en olycksfallsskada. Så länge denne inte har styrt händelseförloppet är det fråga om ett olycksfall. Därmed spelar det ingen roll om denne medvetet försatt sig i en riskfylld situation. Om en försäkringstagare gått ut i skogen i en mycket kraftig storm och får ett träd över sig, så är denna skada ett olycksfall även om det kan tyckas dumdristigt att gå i en skog under storm då risken för nedfallande träd är stor. Icke desto mindre föreligger det ett olycksfall i och med att försäkringstagaren inte styrt händelseförloppet. Försäkringstagaren har bara styrt att gå i stormen, inte att trädet faller ned över denne. Visserligen kan det ske en nedsättning av försäkringsersättningen om försäkringstagaren har framkallat försäkringsfallet uppsåtligt eller av grov vårdslöshet, men detta är inte samma sak som att en olycksfallsskada inte är för handen. Av detta följer att skador som uppkommer vid deltagande i mycket riskfyllda verksamheter inte automatiskt faller utanför olycksfallsdefinitionen, såvida inte skador uppkomna i verksamheten ifråga är undantagna i försäkringsvillkoren. Om skada uppstår under bungyjumphoppning och denna verksamhet inte är undantagen får man därför precis som i andra avseenden undersöka om försäkringstagaren själv styrt händelseförloppet. Om denne sträcker till ryggen under hoppet utgör skadan inget olycksfall, då denne själv styrt rörelsen att hoppa. Om linan däremot är för lång och försäkringstagaren skadar sig genom att slå i ryggen i marken föreligger ett olycksfall, då detta inte har samband med hoppandet som sådant utan är en händelse som försäkringstagaren inte styrt över.

4.4.1.2 Inställningen till olycksfallsdefinitionen

Lars-Åke Jacobsson uppfattade inte att standarddefinitionen innebar problem vid skaderegleringen. Vid tveksamma fall brukar Folksam betala ut ersättning ändå, men meddela försäkringstagaren att om denne framställer ytterligare ersättningsanspråk så kan det komma att ske en mer grundlig utredning om orsakerna till skadan.

Lars-Åke Jacobsson hade vidare uppfattningen att det rådde enighet mellan olika försäkringsbolag angående vad som omfattas av olycksfalldefinitionen: ”kroppsskada som drabbat den försäkrade ofrivilligt genom plötslig, yttre händelse”. Visserligen kan undantagna skador i försäkringsvillkoren variera, exempelvis huruvida vissa idrottsskador omfattas eller inte och det kan även variera mellan olika bolag hur generös bedömningen skall vara vid tveksamma fall. Då det gäller själva olycksfallsdefinitionens omfattning så råder det dock samstämmighet inom branschen.

4.4.1.3 Uppfattningen om bedömningen i NJA 2006 s 53

Lars-Åke Jacobsson ansåg att den bedömning som Högsta domstolen gjorde i NJA 2006 s 53 stämde överens med försäkringspraxis på så sätt att det inte rörde sig om ett olycksfall. Däremot menade denne att Högsta domstolens tillvägagångssätt för att bedöma om det rörde sig om ett olycksfall inte skedde på samma sätt som är praxis inom försäkringsbranschen. Högsta domstolen delade upp bedömningen i tre olika kriterier genom att bedöma ofrivilligheten, kravet på yttre händelse och plötsligheten i tur och ordning. De har därmed inte inlett bedömningen med att pröva om försäkringstagaren själv styrt händelseförloppet eller inte vilket är praxis inom försäkringsbranschen. Enligt skadereglerarens uppfattning var det uppenbart för skadereglerare i allmänhet att skadan i NJA 2006 s 53 inte utgjorde ett olycksfall redan på den grunden att försäkringstagaren själv hade styrt händelseförloppet. Försäkringstagaren har själv styrt handlingen att lägga sig ned på knä i betongen och det är detta som är den direkta orsaken till att skadan uppstod. Om denne istället hade ramlat ned i betongen hade det däremot varit fråga om ett olycksfall.

Det uppstod en viss osäkerhet i branschen efter detta avgörande huruvida olycksfall skulle bedömas och om det eventuellt krävdes en omformulering av försäkringsvillkoren. Det har dock inte kommit något ytterligare avgörande som tyder på att detta skulle vara nödvändigt. Lars-Åke Jacobsson anser vidare att bedömningen i Personförsäkringsnämnden går till på samma sätt som i försäkringspraxis, d.v.s. genom att undersöka om försäkringstagaren själv styrt händelseförloppet. Den bedömning som skedde i Högsta domstolen är problematisk eftersom den är alltför detaljerad. Självklart ingår alltid en bedömning av ofrivilligheten, kravet på yttre händelse och plötsligheten då man prövar om den skadelidande själv styrt händelseförloppet, men det rör sig om mer allmänna överväganden och några mer exakta tidsangivelser är då inte nödvändiga.

4.4.2 En skaderegleringskonsults uppfattning om plötslig och oförutsedd skada inom maskinförsäkring⁶¹

Jag har intervjuat Rolf Insulander, konsult på Ingenjörsfirman Rolf Insulander AB, i Göteborg. Rolf Insulander arbetar som konsult åt olika försäkringsbolag och

⁶¹ Detta avsnitt, 4.4.2, bygger på uppgifter från en intervju med Rolf Insulander, skaderegleringskonsult på Ingenjörsfirman Rolf Insulander AB som ägde rum firmans kontor i Billdal, Göteborg, den 6 februari 2007.

försäkringsmäklare. Uppdragen avser främst skadereglering av egendoms- och ansvarsskador, men han utför också med riskanalyser innan försäkringsavtal tecknas. Rolf Insulander har lång erfarenhet på området och har bl.a. arbetat i många år på Skandia som tekniker inom maskinförsäkringsområdet.

4.4.2.1 Bedömningen av maskinskador i försäkringspraxis

Då en maskinskadeanmälan kommer in till försäkringsbolaget sker en utredning av orsakerna till skadan. Eftersom det ofta rör sig om mycket stora maskiner till betydande värden sker i många fall en relativt ingående prövning.

På grund av att det kan vara svårt att avgöra den direkta orsaken till skadan sker i vissa fall en besiktning av maskinen av teknisk expertis så att det klarläggs var i maskinens beståndsdelar som skadeförloppet inlett. Den tekniska informationen är dock inte det som avgör huruvida en skada är plötslig och oförutsedd eller inte.

För att en skada skall ha varit oförutsedd krävs det att det inte skall ha varit möjligt att undvika skadans uppkomst. Begreppet tar därmed sikte på ett överraskningsmoment. Bedömningen av huruvida en skada är oförutsedd skall ske utifrån en objektiv bedömning. Det är därmed oväsentligt huruvida den aktuella skadan varit oförutsedd för den individuella försäkringstagaren eller inte. Den kunskap som en normalt kunnig person inom förebyggande underhåll på det aktuella området har tjänar som utgångspunkt för bedömningen. Det är därmed inte den tekniska expertisen kunskap som är riktmärket för den objektiva bedömningen av skadan.

Då det gäller begreppet plötslig tar detta sikte på en tidsaspekt. Det är möjligt att även detta ord omfattar ett överraskningsmoment, eftersom det innebär att skadeförloppet skall ha ett visst mått av snabbhet. Rolf Insulander har svårt att erinra sig att denne någon gång skulle ha varit med om att en skada har ansetts vara oförutsedd men inte plötslig. I och med att båda begreppen finns med i exempelvis maskinförsäkring så bör de dock inte behandlas som en enhet utan det bör ske en bedömning av både skadans plötslighet och oförutsebarhet.

Då det gäller plötsligheten så är det dock tillåtet med ett visst successivt förlopp. Ofta rör det sig om mycket stora maskiner som skadas och skadeförloppet är ofta successivt för att sedan accelerera snabbt. Bedömningen av plötsligheten leder därför inte till särskilt stora problem, utan det avgörande är ofta huruvida skadan var oförutsedd eller inte.

Det är relativt vanligt att skador inte ersätts eftersom de inte är plötsliga och oförutsedda. Ofta rör det sig om rena förslitningsskador. Förslitningsskador är generellt uttryckligen undantagna i maskinförsäkringarna. Egentligen kan detta endast ses som ett förtydligande, eftersom slitageskador inte är plötsliga och oförutsedda skador, utan beror på lång användning. Slitage innebär en normal omkostnad i alla verksamheter och är inget som maskin- och andra allrisk- och egendomsförsäkringar har för avsikt att täcka.⁶²

⁶² Se även FSAB:s kommentar, s 20.

4.4.2.2 Inställningen till definitionen ”plötslig och oförutsedd” skada

Normalt sett leder inte definitionen till några problem vid den praktiska skaderegleringen. Det är viktigt att vara teknisk kunnig då man prövar om en skada är plötslig och oförutsedd. Ju längre erfarenhet man har på området, desto större kunskap har man också om skadeförlopp. Det finns dock ofta även sakkunniga som kan göra skilda värderingar av omständigheterna omkring vad som är ”objektivt oförutsett”. Om en avvisad skada blir föremål för domstolsprövning kan man vara helt övertygad om att motpartens advokat har hittat en betrodd tekniker som har mot dig avvikande uppfattning. Att beskriva kravet om det ”objektivt oförutsedda” i den enskilda skadan kan därför, enligt Rolf Insulander, ofta vara en pedagogisk utmaning.

Ny teknik kan också leda till problem. Vid vindkraftverkens introducering i Sverige saknades kunskapen om den normala livslängden för kraftverkets olika beståndsdelar. Exempelvis har de lager som finns i växellådor i vindkraftverk en betydligt kortare livslängd än vad lager i växellådor i andra maskiner normalt sett har. Lagren i en växellåda i ett vindkraftverk förefaller behöva bytas inom fem år, ibland ännu oftare. Detta visste man inte i inledningsskedet av vindkraftverksverksamheten i Sverige och därför kunde en skadad växellåda anses ha uppkommit plötsligt och oförutsett, trots att denna egentligen inte hade gjort detta.

När ny teknik introduceras är det därför viktigt att undersöka om det finns personer i exempelvis andra länder som har bättre kunskap på det aktuella området. Då det gällde vindkraftverk var kunskapen betydligt bättre i Danmark och Tyskland, eftersom det fanns betydligt fler vindkraftverk där. Personer i dessa länder kunde därmed hjälpa till med teknisk information om skadeförlopp och hållfasthet så att underlaget för skaderegleringen blev bättre.

Rolf Insulander har uppfattningen har det råder enighet om begreppet oförutsedd inom försäkringsbranschen på så sätt att det skall ske utefter en objektiv bedömning och att detta gäller för alla försäkringstyper. Han tror inte heller att en annan reglering hade fungerat bättre. För många år sedan, fram till 1960-talet, bestämdes omfattningen av maskinförsäkringen positivt till skillnad från den negativa avgränsning som finns idag. Rolf Insulander har inte arbetat med den tidigare regleringen personligen, men har uppfattningen att de då praktiskt verksamma skadereglerarna var positiva till den negativa omfattningen när denna infördes. Den nuvarande regleringen framstår som en bra lösning i och med att den är flexibel. Ett förslag på förbättring kan dock vara att utgångspunkten för bedömningen av en skadas oförutsebarhet skall ske objektivt uttryckligen anges i villkoren. På så sätt blir försäkringsbolagens villkorspraxis synlig för försäkringstagarna som annars ofta har begränsad kunskap om hur den praktiska skaderegleringen går till.

4.4.2.3 Uppfattningen om mål nummer T 3829-03

Rolf Insulander anlitas som teknisk expert av försäkringsbolaget If skadeförsäkring i mål T 3829-03. Enligt Rolf Insulander var det aldrig någon tveksamhet om huruvida denna skada

var oförutsedd eller inte, eftersom en normalt kunnig person inom förebyggande underhåll hade förstått att linbrott skulle uppstå. Då det gäller bedömningen av vad som skall anses utgöra skadan ifråga framhåller Rolf Insulander att både linbrottet och nedfallandet av motvikten utgör skadan. Båda dessa händelser är också plötsliga. Att linbrottet har ett successivt förlopp utesluter inte skadans plötslighet, däremot är skadan inte oförutsedd eftersom det successiva förloppet gör att skadan kan upptäckas och därmed undvikas.

Högsta domstolens bedömning i mål T 3829-03 stämmer överens med den praxis som länge funnits i inom försäkringsbranschen och domslutet innebär därmed inte något nytt på området. Däremot var det bra att prövningstillstånd meddelades så att domen ifråga får prejudicerade verkan. Den framtida tillämpningen av oförutsebarheten bör därmed bli mindre problematisk i händelse av tvist.

4.4.3 Jämförelse mellan försäkringspraxis vid olycksfalls- och skadeförsäkring

Begreppen plötslig och oförutsedd tycks ha ungefär samma innebörd i alla försäkringstyper, men riktlinjerna för skaderegleringen är väldigt olikartade för olycksfallsförsäkring och skadeförsäkring. Den olycksfallsförsäkringspraxis som säger att bedömningen skall ske utifrån huruvida försäkringstagaren själv styrt händelseförloppet eller inte har ingen motsvarighet inom skadeförsäkringen. Där inriktas istället bedömningen på huruvida skada objektivt sett hade kunnat undvikas. Vid prövningen av om ett olycksfall föreligger tar man inte heller hänsyn till om den enskilde försäkringstagaren varit klumpig vid bedömningen av om ett olycksfall föreligger, så länge denne inte styrt händelseförloppet. Visserligen kan det ske en nedsättning av försäkringsersättningen, men skadan utgör ändå ett olycksfall.

Klumpighet tycks dock inte tillåtas inom skadeförsäkringen, eftersom detta ofta borde ha karaktär av passivitet. Ofta leder ju en försäkringstagares slarv till att skadan inte anses vara oförutsedd, eftersom en rimligt insiktsfull person, som alltså inte är klumpig, skulle ha insett att skada skulle komma att uppstå.

I och med att det är styrningen av händelseförloppet som är det centrala inom olycksfallsförsäkringspraxis, så blir betoningen på de enskilda begreppen plötslig och oförutsedd inte lika stark som inom skadeförsäkringen. Istället riktas fokus in på ”yttre händelse” i och med kravet på att något yttre skall ha påverkat den skadelidande och händelseförloppets riktning. Inom skadeförsäkringen betonas däremot begreppet oförutsedd mycket starkt och det är också skadans oförutsebarhet som ofta blir det avgörande kriteriet vid prövningen. Här är det objektiva överraskningsmomentet som blir det avgörande.

Jag anser dock att det går att finna likheter av mer generell karaktär mellan olycksfalls- och skadeförsäkring. Det överraskningsmoment som betonas inom skadeförsäkringen finns också vid prövningen av huruvida försäkringstagaren styrt händelseförloppet eller inte. Kravet på att försäkringstagaren inte skall ha styrt händelseförloppet innebär indirekt att denne också skall överraskas av skadan, däremot behöver denna överraskning inte vara objektiv. Vidare tycks plötsligheten bedömas relativt likartat inom båda försäkringstyperna, dock tycks det vara en mer liberal bedömning av detta begrepp då det gäller skadeförsäkring än

olycksfallsförsäkring. Jag anser att detta har sin grund i att skador av den egna kroppen kräver kortvariga förlopp för att vara överraskande. Då det gäller stora maskiner kan dessa fungera felfritt under långa perioder, även efter det att skadeförloppet inleds och det är därmed tillåtet med längre tidsrymder där. Självklart har det också betydelse att de försäkrade intressena, kroppen respektive egendom, skiljer sig väsentligt från varandra och att skadehändelserna som kan uppstå är av helt skilda typer.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att prövningen inom försäkringsbranschen sker på olika sätt då det gäller skadeförsäkring och olycksfallsförsäkring. Det framstår dock som att det dominerande kriteriet inom båda försäkringstyperna är att det finns ett krav på ett överraskningsmoment. Inom skadeförsäkringen skall dock detta överraskningsmoment bedömas utifrån en objektiv bedömning medan det är tillåtet med subjektiva hänsyn inom olycksfallsförsäkringen. Prövningen av olycksfallsskador är också, i vart fall indirekt, mycket inriktad på begreppet ”yttre händelse”, vilket saknar motsvarighet inom skadeförsäkringen.

4.4.4 Skiljer sig bedömningen i rättspraxis och i försäkringsbranschen åt?

4.4.4.1 Olycksfallsförsäkring

Det är tydligt att det finns en skillnad mellan Högsta domstolens och försäkringsbranschens tillvägagångssätt för att bedöma om ett olycksfall föreligger eller inte. Frågan är dessutom om inte också Personförsäkringsnämnden åtminstone tidigare, precis som Lars-Åke Jacobsson ansåg, prövat olycksfallsskador på samma sätt som försäkringsbolagen, d.v.s. att det avgörande kriteriet vid prövningen är huruvida försäkringstagaren styrt händelseförloppet själv eller inte. Med en sådan typ av bedömning framstår de i denna uppsats refererade avgörandena från Sjuk- och olycksfallsförsäkringsnämnden som mer logiska. Om vi återigen erinrar oss dessa var det fråga om en hörselskada, en förgiftningsskada och ÖW: s knäskada. Om man anlägger synsättet att det avgörande skall vara huruvida försäkringstagaren styrt händelseförloppet eller inte framstår bedömningarna som mer logiska än om man presumerar att en prövning skett enligt Högsta domstolens modell. Anledningen till att svampförgiftning då ersätts är att denna försäkringstagare är den enda som inte själv styrt händelseförloppet. Försäkringstagaren styrde händelseförloppet att plocka svamp och äta denna, nämligen ofarliga trattkantareller. Dock tog denne fel på svamp och plockade av misstag en giftig spindelskivling. Att denna svamp var en spindelskivling är något försäkringstagaren inte styrt över. Detta är den yttre händelsen, som har påverkat händelseförloppets riktning. Det har därmed tillkommit något ytterligare som lett till att skada uppstod. Då det gäller hörselskadan och ÖW: s knäskada har det inte tillkommit någon ytterligare del i händelseförloppet som de inte själva styrt över. I hörselskadefallet styrde försäkringstagaren händelseförloppet att denne gick och lyssnade på en konsert. Inget övrigt händelse förutom att det var hög musik. Om det däremot hade varit klart i fallet att ljudnivån stegrades utöver det normala mycket snabbt, genom att t.ex. en högtalare sprängdes, anser jag att det även i detta fall hade varit fråga om en olycksfallsskada. Detta händelseförlopp hade då inte styrts av försäkringstagaren själv. Att

en sådan snabb stegring utöver det normala inte är helt ovanlig framgår av nämndens rådgivande läkares uttalande. Denne ville ju som bekant att hörselskadan skulle ses som ett olycksfall på denna grunden.

I ÖW: s fall har det inte inträffat något som denne inte själv styrt över. Han var medveten om att det var betong han lade sig på knä i. Hade han istället trott att det var något annat är det möjligt att skadan med detta synsätt hade bedömts som ett olycksfall med hänsyn till bedömningen i förgiftningsfallet.

4.4.4.2 Maskinförsäkring

Då det gäller bedömningen av huruvida en skada är oförutsedd eller inte framstår det som om bedömningen inom försäkringspraxis och domstolspraxis är likartad. Högsta domstolen hänvisar också uttryckligen till den kommentar till maskinförsäkringsvillkor som används inom försäkringsbranschen.⁶³ Rolf Insulander var också av uppfattningen att det råder enighet mellan domstolspraxis och försäkringspraxis, i vart fall efter det att dom meddelats i mål T 3829-03. Det får därmed anses vara klart att både försäkringsbolag och Högsta domstolen anser att en skadas oförutsebarhet skall bedömas objektivt. Det skall inte för arbetsledning, driftsingenjör eller annan särskilt erfaren person framstå såsom beräkneligt att skada i den givna situationen skulle inträffa.

Det är dock viktigt att uppmärksamma att detta mål rörde maskinförsäkring. Högsta domstolen anger i domen att hänsyn skall tas till att det rör sig om en allriskförsäkring och att detta talar för en objektiv bedömning. Jag anser att det råder enighet om att det skall ske en objektiv bedömning vid skaderegleringen inom allriskförsäkring. När det gäller egendomsförsäkring framgår det inte av domstolspraxis om bedömningen skall ske objektivt eller inte. Jag anser dock inte att man kan dra ett motsatsslut av Högsta domstolens uttalande på så sätt att det skall ske en subjektiv bedömning inom egendomsförsäkring. Mot detta talar SkVn 24/1992 som rörde just egendomsförsäkring och även Rolf Insulander hade uppfattningen att det skulle ske en objektiv bedömning även inom egendomsförsäkringen. Jag anser därför att mycket talar för att det skall ske en objektiv bedömning även inom egendomsförsäkring när man har att avgöra huruvida en skada är oförutsedd eller inte.

Då det gäller huruvida bedömningen av en skadas oförutsebarhet skall tolkas objektivt eller inte vid konsumentförsäkring ger domstolspraxis ingen ledning. Jag har inte heller funnit någon nämndpraxis på området. Rolf Insulander hade uppfattningen att det var en objektiv bedömning som skulle göras även vid konsumentförsäkring och att denna skulle ske efter samma riktlinjer som vid företagsförsäkring. Detta var dock enbart ett antagande från hans sida om vad som enligt honom framstod som logiskt och han var därmed inte säker på om detta utgjorde försäkringspraxis. Det är således oklart vad som gäller vid konsumentförsäkring och det är inte helt omöjligt att det sker en något mildare prövning av oförutsebarheten då försäkringstagaren är en konsument.

⁶³ Se FSAB: s kommentar, s 20.

5 Slutsatser

5.1 Begreppens betydelse och tillämpning

Trots denna relativt utförliga analys är det ändå svårt att ge något klart besked om vad begreppen plötslig och oförutsedd egentligen betyder. Allmänt kan sägas att begreppet plötslig syftar till att utesluta skadehändelser som har ett långdraget skadeförlopp från försäkringsskydd. Det centrala i detta begrepp är därmed tidsaspekten även om det är omöjligt att lämna några närmare besked om hur pass långdragna skadeförlopp som är tillåtna. Begreppet oförutsedd tar sikte på ett överraskningsmoment hos försäkringstagaren och syftar till att utesluta skador som framstår som beräkneliga för en normalt aktsam person. Det är dock viktigt att inte stirra sig blind på de enskilda orden, utan det viktiga är efter vilka principer skadebedömningen skall ske. Det är dessa som ger orden dess karaktäristiska egenskaper.

Det är helt klart att det skall ske en objektiv bedömning av begreppet oförutsedd inom skadeförsäkring då det gäller företagsförsäkring, men viss osäkerhet kvarstår då det gäller konsumentförsäkring inom detta område.

Då det gäller olycksfallsförsäkring råder det dock en diskrepans mellan domstolspraxis och försäkringspraxis på så sätt att Högsta domstolen anger att prövningen skall ske utifrån de enskilda kriterierna i olycksfallsdefinitionen medan det avgörande inom försäkringsbranschen är huruvida försäkringstagaren styrt händelseförloppet eller inte. Detta leder till att det finns en oenighet om hur bedömningen av begreppet ”yttre händelse” skall ske. Högsta domstolen kopplar som bekant detta begrepp till den direkta skadehändelsen, medan man inom försäkringsbranschen tycks anse att begreppet innebär ett krav på att något utifrån kommande påverkar den försäkrade och begreppet avser därmed inte huruvida skadan beror på orsaker utanför den försäkrades kropp eller inte. Frågan är om inte försäkringsbranschens synsätt innebär en mer praktiskt lämplig lösning. Med styrningen av händelseförloppet som utgångspunkt slipper man de krångliga bedömningar av tidsaspekten som kan uppstå vid en bedömning enligt Högsta domstolens modell, vilken enligt min åsikt kan leda till relativt krystade resultat. Jag anser att NJA 2006 s 53 är en olycklig dom på så sätt att den krånglar till olycksfalldefinitionen mer än nödvändigt. Det framstår som svårt att finna bra riktlinjer för bedömningen av en skadas plötslighet i och med att det finns ett oändligt antal olika skadeförlopp som inträffar med skilda hastigheter. Försäkringsbranschen tycks dock fortfarande pröva olycksfall utifrån huruvida den försäkrade styrt händelseförloppet eller inte och frågan är om NJA 2006 s 53 innebär att rutinerna för den praktiska skaderegleringen måste ändras. Det återstår att se om det kommer ytterligare ett prejudikat som klargör rättsläget på detta område.

5.2 Skulle andra begrepp fungera bättre?

Frågan är då om användningen av begreppen är önskvärd eller om en annan lösning hade fungerat bättre. De personer som jag har intervjuat har haft uppfattningen att begreppen

fungerar bra inom försäkringsbranschen och att den praktiska skaderegleringen framskrider relativt problemfritt. Det framstår inte heller som om Högsta domstolen ansett att begreppen är problematiska.

Det är dock fullt möjligt att försäkringstagare har svårt att förstå begreppens innebörd. Det är tveksamt om mer detaljerade villkor skulle lösa detta problem. Detta då försäkringstagare i allmänhet troligtvis sällan funderar mer ingående på vad de enskilda klausulerna omfattar förrän skada inträffat. Som framgick av Lars-Åke Jacobssons synpunkter så kan också en mer detaljerad reglering med förtydliganden av omfattningen tolkas alltför bokstavligt av försäkringstagaren så att denne får en felaktig bild av försäkringens omfattning. En negativ omfattning av försäkringsskyddet framstår därför, enligt mig, som den bäst lämpade. Däremot bör de krav som skall vara uppfyllda för att en skada skall omfattas av försäkringen framgå av villkoren. Det är ju trots allt försäkringsvillkoren som utgör avtalet mellan försäkringstagaren och försäkringsbolag och det är därmed inte acceptabelt att försäkringsgivarens ansvar bestäms av en för försäkringstagaren osynlig praxis. Det skulle därför vara önskvärt att, precis som Rolf Insulander uttryckte, vid allriskförsäkring infoga att det skall ske en objektiv bedömningen av begreppet oförutsedd i villkorstexten.

Då det gäller olycksfallsdefinitionen gäller Högsta domstolens tolkning framför försäkringsbolagens praxis och det är därmed inte lämpligt att ta in att ”yttre händelse” innebär ett krav på att den skadelidande inte skall ha styrt händelseförloppet i villkorstexten, något som annars skulle ha varit önskvärt. Visserligen skulle en viss klarhet kunna uppnås genom att det anges i försäkringsvillkoren att alla tre kriterierna plötslig, utifrån kommande och ofrivilligt skall vara uppfyllda, men jag tror att denna förbättring skulle vara marginell på grund av att det fortfarande rör sig om tvetydiga och vaga begrepp.⁶⁴

En användning av begreppen i försäkringsvillkor framstår som en bra lösning även fortsättningsvis, även om det som sagt är önskvärt att vissa tillägg avseende information om hur den praktiska skaderegleringen går till tas in i försäkringsvillkoren. Vagheten som kan ses som en brist hos begreppen är också deras styrka i och med att det gör dem flexibla.

Avslutningsvis kan det därför konstateras att användningen av begreppen plötslig och oförutsedd, trots allt, innebär en sakligt sett förnuftig och rimlig reglering även om mycket tyder på att tolkning av försäkringsvillkor inte längre skall ske med hänsyn till detta.

⁶⁴ Detta har skett i Trygg-Hansas villkor 83:3, s 7.

6 Sammanfattning

Uppsatsen analyserar vilken betydelse begreppen plötslig och oförutsedd har då de förekommer i försäkringsvillkor. Begreppen är flitigt använda i många olika typer av försäkringar som t.ex. olycksfalls- och maskinförsäkring. Denna typ av omfattningsvillkor förekommit under mycket lång tid i försäkringsvillkor och kommer troligtvis inte att överges utan vidare. Tolkningen av begreppen i rättspraxis blir därmed mycket viktig, i synnerhet då det i stort sett saknas lagregler på området.

Högsta domstolen tycks i sin senaste praxis på området ha tagit avsteg från den allsidiga bedömning som tidigare varit den främsta metoden för villkorstolkning och istället tillämpat en mer detaljstyrd språkinriktad metod.

Inom skadeförsäkringen råder det enighet mellan Högsta domstolens och försäkringsbolagens praxis på så sätt att begreppet oförutsedd skall bedömas enligt en objektiv bedömning.

De uppgifter som lämnats av en personskadereglerare tyder dock på att det råder en diskrepans mellan Högsta domstolens och försäkringsbolagens sätt för att bedöma om olycksfall föreligger. Istället för att som Högsta domstolen göra en detaljerad prövning av de enskilda begreppen i olycksfallsdefinitionen tillämpas en helhetsbedömning där det väsentliga är huruvida den försäkrade själv styrt händelseförloppet eller inte. Vad som framkommit av studier av Sjuk- och Olycksfallsförsäkringsnämndens och Personförsäkringsnämndens tidigare praxis tyder på att det synsätt som personskaderegleraren angett i vart fall tidigare också varit det dominerade vid nämndens bedömning.

Trots att begreppen plötslig och oförutsedd är vaga och kan leda till tolkningsproblem är det svårt att finna en alternativ reglering som skulle kunna fungera bättre. Vagheten är också begreppens styrka i och med att de är flexibla och kan följa med i den tekniska utvecklingen och täcka in tveksamma fall. En användning av begreppen i försäkringsvillkor framstår därför som en bra lösning, även om det är önskvärt att vissa tillägg avseende information om hur den praktiska skaderegleringen går till tas in i försäkringsvillkoren.

7 Källförteckning

7.1 Offentligt tryck

Proposition 1994/95:17, Oskäligen avtalsvillkor m.m. Införlivande med svensk rätt av EG:s direktiv om oskäligen avtalsvillkor i konsumentförhållanden

Proposition 2003/04:150, Ny Försäkringsavtalslag

7.2 Litteratur

Bengtsson Bertil, Försäkringsteknik och civilrätt, 1 uppl., Nordstedts Juridik, 1998.

Bengtsson Bertil, Försäkringsrätt – några huvudlinjer, 7 uppl., Nordstedts Juridik, 2005.

Bengtsson Bertil, Försäkringsavtalsrätt, 1 uppl., Nordstedts Juridik, 2006.

Edstam Lars, Kommentar till Allmänna försäkringsvillkor av år 1978 för Företagsförsäkring, FSAB Försäkringsbranschens Serviceaktiebolag, 1978.

Hellner Jan, Försäkringsrätt, 2 omarbetade uppl., Försäkringsjuridiska Föreningens publikation 15, Stockholm 1965.

Lagerström Peter, Roos Carl Martin, Företagsförsäkring – en försäkringsrättslig introduktion, 2 uppl., Juristförlaget JF, 1991.

Ramberg Jan och Ramberg Christina, Allmän Avtalsrätt, 6 uppl., Nordstedts Juridik, 2002.

Renmar Sten m. fl., Försäkring för företag, 9 uppl., Financial Education, 2003.

Ullman Harald, Försäkring och ansvarsfördelning, Version II, Iustus Förlag, 2006.

7.3 Artiklar

Andersson Håkan, Tolkningsprinciper för försäkringsvillkor, PointLex.

Bengtsson Bertil, 2005 års Försäkringsavtalslag: Mera om omfattningsbestämmelser, NFT 3:2005

Ullman Harald, Plötslig och oförutsedd skada i Sverige, NFT 1:80, s. 1-6.

7.4 Rättsfallsregister

7.4.1 Nytt Juridiskt arkiv

NJA 1989 s. 346

NJA 2000 s. 48

NJA 2001 s. 750

NJA 2006 s. 53.

7.4.2 Mål som inte införts i NJA

Mål T 3829-03

7.4.3 Rättsfall – försäkring och skadestånd

RFS Serie B 1986:8

RFS Serie B 1992:3

7.4.4 Skadeförsäkringens villkorsnämnd

SkVn 51/1978

SkVn 24/1992

7.5 Försäkringsvillkor

7.5.1 Kombinerad företagsförsäkring inkl. maskinförsäkring

Länsförsäkringars Kombinerad företagsförsäkring, V 065:9(10) och Ma 04:2

Folksams Kombinerad företagsförsäkring, C310:3, Grundvillkor 1 januari 2006.

If Kombinerad företagsförsäkring, Allmänna försäkringsvillkor K708:12 1 jan. 2006.

7.5.2 Allriskförsäkring

Länsförsäkringar, Allriskförsäkring för byggnad, V 561:3.

7.5.3 Specialförsäkring

Länsförsäkringar, Cistern- och oljeskadeförsäkring V 834:3.

7.5.4 Individuell skadeförsäkring

If Skadeförsäkring, Hemförsäkringsvillkor, 1 maj 2006.

Folksam, Hem och Villa, Försäkringsvillkor 1 januari 2007.

Länsförsäkringar, Villkor villahemförsäkring, VH 2006:2

Trygg-Hansa, Hem-, Villahem- och fritidshusförsäkring, försäkringsvillkor, 1 januari 2006.

7.5.5 Olycksfallsförsäkring

Länsförsäkringar, Individuell Olycksfallsförsäkring Villkor O 610:9, 1 januari 2006.

Folksam, Försäkringsvillkor 1390 Personskadeförsäkring, 1 januari 2006.

Trygg-Hansa, villkor 83:3, Olycksfallsförsäkring med medicinsk invaliditet, allmänna villkor, 1 januari 2006.

If Skadeförsäkring, villkor olycksfallsförsäkring, 2006.

7.6 Intervjuer

Intervju med Lars-Åke Jacobsson, personskadereglerare på Folksam i GBG 17 januari, 2007.

Intervju med Rolf Insulander, skadeförsäkringskonsult, Ingenjörsfirman Rolf Insulander AB, Göteborg, den 6 februari 2007.